№ 161 ՇԱԲԱԹ, 25 ՅՈՒԼԻՍԻ **1915** ՇԱԲԱԹ, 25 ՅՈՒԼԻՍԻ № 16

ՔԱՌԱՍՈՒՆՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 ռուբլի. ամսական 85 կոպ. Առանձին համարները ՍՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Соломоновская ул., № 21.

Tiflis, Rédaction „Mschak“

Խմբագրատան տելեֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Բաժանորդութիւն ընդունվում է ամեն լեզվով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20—10 կոպ.

Տպարանի տելեֆօն № 67.

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ».

TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK».

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 5 ՌՈՒԲԼԻ

Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած։

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ։ ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ։

Յայտարարութիւնների համար պէտք վճարել՝ I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպէկ։

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—o—

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐ

(Պատահական)

—

Իգդիր, 23 յուլիսի

Թախանձագին խնդրում եմ իմ հայրենակիցներին շտապել զինւորվելու և ապաստան տալու իրանց հարազատներին և ծանօթներին, որոնք թողնում են հայրենի երկիրը և գալիս Իգդիր։

Վանի բնակիչ Յակոբ Զանոյեան

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԴԵՄ

—o—

ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ԹԻՖԼԻՍ.—Պաշտօնական։ Կովկասեան զօրաբանակի շտաբի կողմից.

Յուլիսի 21-ին ծովամերձ շրջանում հրացանաձգութիւն էր։

Օլթիի ուղղութեամբ թիւրքերը վանվեցին Նորշէնի շրջանից։

Սարըկամըշի ուղղութեամբ մենք գրաւեցինք կռւով Ալակիլիսա, Ծառս և Արդօս գիւղերը։

Ալաշկերտի ուղղութեամբ յամառ կռիւներ են։

Մնացած զօրաճակատում ռազմական ընդհարումներ չեղան։

ՌՈՒՍԱՑ ՆԱՒԱՏՈՐՄԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.— Պաշտօնական։ Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Սև ծովում մեր ականաւերը թընդանօթաձգութիւն ունեցան Էրէգլիի մարտկոցների հետ և ոչնչացրին 37 առագաստանաւ և մի նաւակառուցման տախտակամած։

ՍԵՎԱՍՏՕՊՕԼ.—Մեր ականաւերը Թիւրքաց ջրերում նորից ընկղմեցին աւելի քան 300 առագաստանաւ՝ լի զանազան մթերքով, քարածուխով և ռազմամթերքներով։

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԴԱՐԴԱՆԷԼՈՒՄ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ԱԹԷՆՔ.—(Ուշացած)։ Կ. Պօլսից ստացված տեղեկութիւնների համաձայն, ռազմամթերքների պակասութեան պատճառով ստիպված են մղել պաշտպանողական կռիւ։

ԼՕՆԴՕՆ.—Րէյտէրի գործակալութիւնը հաղորդում է, որ իտալական զօրքի օֆիցէրները եկան բրիտանական արշաւախմբի գլխաւոր բանակը, որպէսզի համակերպեն միջոցները իտալական ոյժերի և ֆրանսիական ու անգլիական զինւորական ու ծովային ոյժերի միացեալ գործողութիւնների համար։

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ԱԹԷՆՔ.—(Ուշացած)։ Յուլիսի 16-ին անգլիական մի սուզանաւ Հայդարփաշա կայարանի մօտ ռմբակոծեց զինւորական գնացքի 7 վագօն, որոնց մէջ էին Փոքր Ասիայից բերված զօրքերը։

Ֆրանսիական մի սուզանաւ Թօփհանէի մօտ Չրասուղեց Թիւրքաց մի շոգենաւ 750 զինւորով։

Ռուսական մի աէրօպլան, թռիչք կատարելով Կ. Պօլսի վրա, ռումբեր նետեց, որոնք լուրջ վնասներ պատճառեցին Սկիւտարում և Պէրայի շրջակայքում։

Պէրայի կողմից նոր հրդեհը ոչնչացրեց յուլիսի 13-ին մօտ 3000 տուն, որոնց թւում գերմանական հիւանդանոցը, Պէրվուզագ, Ֆընդըկլը, Սալըբազար և Սըրասէլվի թաղամասերը, որոնց ազգաբնակութիւնը մեծ մասամբ մահմէդականներ են։ Այդ թաղամասերը գտնվում են Բօսֆօրի մուտքի մօտ, Սարայ-Բուրնուի դիմաց գտնվող թեք մասի վրա և, ամենայն հաւանականութեամբ, կամրացվեն, ինչպէս նաև գերմանական դեսպանատան շինութիւնը։

ԲՈՒԽԱՐԷՍՏ.—(Ուշացած)։ Կ. Պօլսից հաղորդում են, որ եւրոպական Պէրա թաղամասում ծագած վերջին հրդեհը լափել է մօտաւորապէս 5000 տուն. կրակը կարելի եղաւ չէզոքացնել միայն մի քանի շէնքեր ուժանակով պայթեցնելով։ Թիւրք զինւորները, մտնելով քրիստոնեաների տները՝ իբր թէ ազատելու համար, զբաղվում էին կողոպուտով։

Թիւրքաց ցենզուրան արգելում է լրագիրներին տեղեկութիւն տալ այդ հրդեհի մասին։ Տուժողները, որոնք մեծ մասամբ քրիստոնեաներ են, գտնվում են բոլորովին անօգնական վիճակում և ամենաասրսափելի աղքատութեան մէջ։ Բոլոր ջանքերը ուղղված էին գերմանական հիւանդանոցը ազատելուն։ Քրիստոնեաներին ազատելու վրա ոչ մի ուշադրութիւն չէին դարձնում։

ՍՕԼՈՒՆ.—(Ուշացած)։ Ցարգրադից հաղորդում են, որ յուլիսի 16-ին զինւորական դատարանը Պէրայի յոյն եպիսկոպոսին, առանց նրա ներկայութեան, դատապարտեց մահվան պատժի, մեղադրելով նրան Յունաստանում իբր թէ հակաթիւրքական միտինգներ կազմակերպելու մէջ։ Բարեբաղդաբար եպիսկոպոսը Թիւրքիայում չէ։

—

(Լրագիրներից)

✦ «Б. В.»-ին հեռագրում են Կ. Պօլսից. «Գերմանական լրագիրներին տեղեկացնում են, որ Թիւրքիային հեռագրով յայտնված է իտալական վերջնագիրը»։

✦ «Р. В.»-ին ստոյգ աղբիւրից հեռագրում են, որ «Բրէսլաու»ի վրա փչացել են բոլոր կաթսաները։ Նրա նաւաստիներից սպանվել են 40-ը։

✦ Օդեսսայից հաղորդում են, որ Թիւրքիա են եկել գերմանացի օֆիցէրներ, ինժեներներ և օդագնացներ։

✦ Արաբների ապստամբութիւնը Տրիպօլիտանիայում ընդունում է լայն չափեր։ Ապստամբները մօտենում են Տրիպօլիսին։

✦ Պրօֆէսօր Իզրայէլը յայտնել է, թէ սուլթանի տկարութիւնն անցաւ. Նրա կեանքին այլևս վտանգ չէ սպառնում։

✦ «В. В.»-ին հեռագրում են Սալօնիկից, որ Էնվէր-փաշան մտադիր է իրան սուլթան հռչակել։

✦ Ռումինիան դադարեցրեց նաւթի արտահանութիւնը Բուլգարիա, տեղեկանալով որ այդ նաւթը ուղարկվում է յետոյ Թիւրքիայի համար։

✦ Էնվէր-փաշան երիտասարդ-թիւրքերի կօմիտէտի անդամներից մինի արքած ճաշին, ուր ներկայ էին գերմանացի զօրապետներ, ճառ արտասանեց, ասելով որ վերջին երկու ամիսներում Թիւրքիան ունեցաւ շատ մեծ թւով կորուստներ և որ Թիւրքիան կարող է զրկվել զօրքից։ Անհրաժեշտ է, Էնվէրի առելով, հրաժարվել եգիպտական արշաւանքից, փոխադրել Սիրիայի զօրքին Գալիպօլի և վերջին փորձն անել՝ ցիրուցան անելու դաշնակիցներին։ Էնվէր-փաշայի առաջարկութիւնը հաւանութիւն գտաւ։

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱԼԱԾԱՆՔՆԵՐ ՀԱՅԵՐԻ ԴԷՄ

—

Կ. Պօլսից եկած մի անձնաւորութիւն, որ 1½ ամիս առաջ կարողացել է փախուստով ազատվել ձերբակալումից և աքսորից, պատմում է հետևեալը.

«Ազատամարտ» թերթի խմբագրութեան անդամները՝ Ներսէս Փափազեան, Համբարձումեան, Զարդարեան, Հ. Թիրեաքեան և այլն, նոյնպէս և ամբողջ գրաշարական կազմը Թիւրքաց կառավարութեան կարգադրութեամբ աքսորված են Այաշ։

Կոմիտաս վարդապետ և դոկտոր Թորգոմեան, որ նոյնպէս աքսորված էին, ներկայումս վերադարձված են Կ. Պօլիս։

Ակնունի, Շահրիկեան, Խաժակ, Զոհրապ, դոկտոր Տաղաւարեան և այլ շատ գործիչներ աքսորված են Դիարբեքիր։

Թէոդիկը իր «Տարեցոյց» օրացոյցի 1914 թ. հրատարակութեան մէջ անգլիացիների վերաբերմամբ գովասանական յօդուած տպելու համար ենթարկված է 1½-ամեայ բանտարկութեան։

Աքսորված ռուսահպատակ տղամարդկանց ընտանիքները ստանում են ռուսական գործակալութիւնից օրական 6 ղուռուշ (մօտ 50 կոպ.) իւրաքանչիւր անձին։

Հայկական բոլոր դպրոցները փակված են և թիւրքական իշխանութեան կողմից վերածված հիւանդանոցների։

Կենսական մթերեղէնի սաստիկ պակասութիւն և թանգութիւն է նկատվում Կ. Պօլսում։

Ամբողջ Կ. Պօլիսը լցված է վիրաւորներով. Ամեն օր հսկայական քանակութեամբ վիրաւորներ են բերվում Դարդանէլից։

—

Վանից եկող հաւաստի անձեր պատմում են, որ Վահան Փափազեանի (Կոմս) սպանման լուրը չէ ճշգվում. Վ. Փափազեանը, ինչպէս լսում ենք, ներկայումս Ռուբէնի հետ միասին գտնվում է Սասնոյ լեռներում։

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊ. ԽԱՐԱԽԱՆԵԱՆ

Այժմ, երբ Մուշի դաշտի վրա կատարված հայկական սոսկալի ջարդի լուրը հասաւ մեզ, դրա հետ միասին մենք իմացանք, որ դեռ այս տարվայ ապրիլին վախճանվել է բծային տիֆից Մուշի կամ Տարօնի առաջնորդ Ներսէս եպիսկոպոս Խարախանեանը։

Թիւրքահայոց նշանաւոր ազգային-եկեղեցական գործիչը անյայտ չէ և մեր ռուսահայութեան։

Դեռ 1892 թ. նա, դարձեալ առաջնորդ Մուշի, բայց վարդապետ, եկաւ Էջմիածին՝ մասնակցելու կաթողիկոսական ընտրութիւններին և ջերմ կողմնակից էր Խրիմեանի ընտրութեան։ Նա կրակոտ, հռետոր, գործունեայ և եռանդով լի մի եկեղեցական էր, տածող ջերմ հաւատ՝ թէ մայր Հայաստանը գտնելու է իր ազատութիւնը, և պատմական Տարօնը՝ իր նախկին բարգաւաճ վիճակը։ Մի ճաշկերոյթի ժամանակ, որ տեղի ունեցաւ Ներսէս Աթարբէկեանի կալուածում, Ներսէս վ. Խարախանեան ոգևորված ասաց. «Հաւատում եմ, որ Տարօնի իմ ջերերը սայլակների վրա բարձած մայր Հայաստանից կը բերեն ձեզ քաղցր և համեղ հաց»։

Խարախանեան վարդապետի գործունէութիւնը, հայկական յեղափոխական շարժումների և կոտորածների ժամանակ իր վրա հրաւիրեց Թիւրքաց կառավարութեան ուշադրութիւնը, և նա բանտարկվեց ու տարվեց Կ. Պօլիս։ Այդտեղից Իզմիրլեան պատրիարքի հետ միասին աքսորվեց Երուսաղէմ, ուր մնաց մօտ 12 տարի և վերադարձաւ աքսորից, երբ ծագեց օսմանեան յեղափոխութիւնը և Համիդը տապալվելով՝ ընդհանուր ամնիստիա հրատարակվեց։

Տարօնը նորից նրան ընտրեց առաջնորդ։ Նա եկաւ Էջմիածին մասնակցելու կաթողիկոսական ընտրութեան (Իզմիրլեանի), ընդունեց եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն այս վերջինից և ձեռնարկեց հանգանակութեան ռուսահայերի մէջ յօգուտ Մուշի դաշտի հայ դպրոցների։ Նա որոշեց բանալ ս. Կարապետի վանքում, որի վանահայրն էր նաև, գիւղատնտեսական բարձր դպրոց։ Դպրոցական խնդրի վերաբերմամբ, նա ընդհարումներ ունեցաւ հայ Դաշնակցութեան հետ, որ միջամտում էր թեմական գործերին։

Համեստ, անշահասէր, ժողովրդասէր մի եկեղեցական էր Խարախանեանը, մի քաջ հովիւ, որ իր անձը դնում էր իր հօտի փրկութեան համար։

Եւ այդ քաջ, անձնուէր հովիւը վարակվեց բծաւոր տիֆով, որ համաճարակ էր գործում իր հօտի մէջ, ու վախճանվեց այն րոպէին, երբ Մուշի ժողովուրդը ամենից շատ պէտք ունէր նրան։ Նա մեռաւ 70 տարեկան հասակում։

Հանգիստ արժանաւոր եկեղեցական-ազգային գործչի յիշատակին։ Հ. Ա.

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—o—

ՌՈՒՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՌՈՒՍ-ԱՒՍՏՐԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ. — Պաշտօնական։ Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Րիգայի ուղղութեամբ թշնամին, Միսաէ գետի վրա տեղի ունեցած կռիւներից յետոյ, յուլիսի 22-ին առաւօտեան նահանջեց դէպի Էկաու գետը, թողնելով իր խրամատների մէջ շատ փամփուշտ ու ռազմամթերք։

Պոնեվէժից դէպի արևելք գտնվող շրջանում կռիւները շարունակվում են, ըստ որում գերմանացիներին աջողվեց մասամբ առաջանալ նորից։

Նարէվի զօրաճակատում գերմանացիք յարձակումներ էին գործում Լոմժինի ուղղութեամբ, իսկ Օստրօլէնկա-Րօժանա զօրաճակատի կողմից նրանք խոշոր ոյժերով առաջխաղացման ձեռնարկեցին դէպի Օստրօվա։ Յուլիսի 22-ին ճակատամարտը առանձնապէս յամառ էր Օժ գետի շրջանում։ Մեր զօրքերը գործում էին եռանդուն հակայարձակումներ թշնամու այն զօրամասերի դէմ, որոնք անցել էին այդ գետը շատ կէտերում։

Վարշավայից դէպի արևմուտք, դէպի Բլօնէ տանող խճուղուց աւելի հարաւ, մենք յուլիսի 22-ին առաւօտից աջողութեամբ վանում էինք գերմանացիների յարձակումները։ Թշնամին, կրելով ահագին կորուստներ, հասնում էր մինչև մեր խութերին, բայց այստեղ կանգ առաւ մեր կրակից։

Վիսլայի ձախ ափում Մացէվէցէի մօտ դրութիւնն ընդհանուր առմամբ անփոփոխ է։

Իվանգորօդի շրջանում մեր զօրքերը առանց թշնամուց դիմադրութեան հանդիպելու անցան Վիսլայի աջ ափը և իրանց ետևից պայթեցրին կամուրջները։

Վիսլայի և Բուգի միջև յուլիսի 21-ի ուշ երեկոյեան մեր զօրքերը ցիրուցան արին գերմանացիներին նրանց համար խոշոր կորուստներով։ Զօրաճակատի շատ մասերում այդ մասնակի աջողութիւնները հնարաւորութիւն տուին մեր զօրքերին միևնոյն գիշերն առանց թշնամու որևէ արգելքի գրաւել նոր, աւելի շահաւէտ ռազմաճակատ ինչպէս Բուգի ձախ ափում, այնպէս և Վլադիմիր-Վօլինսկի-Կովել ուղղութեամբ։

Վերին Բուգի, Զօլոտայա-Լիպայի և Դնեստրի վրա փոփոխութիւն չը կայ։

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.—Պաշտօնական։ Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Ընդհանուր դրութեան պայմանների համաձայն, մեր զօրքերը, որոնք գտնվում էին Վարշավայից դէպի արևմուտք, հրաման ստացան ետ քաշվել դէպի Վիսլայի աջ ափը։ Համաձայն ստացված հաղորդագրութեան, այդ կարգադրութիւնը կատարված է։ Վարշավան պաշտպանող զօրքերը յուլիսի 23-ին առաւօտեան ժամը 5-ին ետ քաշվեցին՝ առանց հակառակորդի ճնշման՝ դէպի նրանց ցոյց տրված զօրաճակատը՝ պայթեցնելով իրանց ետևից Վիսլայի վրայի բոլոր կամուրջները։

ՖՐԱՆՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆԳԼՈ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ՊԱՐԻԶ.—Երեկոյեան պաշտօնական հաղորդագրութիւն։ Օրն անցաւ հանգիստ։ Զօրաճակատի արևմտեան մասում թնդանօթների գործունէութիւնը դադարեց, բացի Բէլգիայում, Արտուայում և Սոմմայի ու Ուազի միջև։ Արգօններում կռիւ է ձեռքի ռումբերով։ Ապրէմօնի անտառում ուժեղ թնդանօթաձգութիւն է։

ԱՒՍՏՐՕ-ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ՀՌՈՄ.— Գլխաւոր բանակը յայտնում է երէկվանից.

«Մեր ծանր թնդանօթները աջողութեամբ ռմբակոծեցին Բօրգօյի և Վալսուգանօյի միջև գտնվող երկաթուղագիծը և կայարանը, ուր զօրքերի և մթերքների մեծ փոխադրութիւն էր կատարվում։ Պարզված է, որ թշնամին ծանր կորուստներ կրեց Մոնտէ-Մեդէտայի դէմ հակայարձակումներ գործելիս։ Կարսօյում յուլիսի 21-ի գիշերն անցաւ հանգիստ. առաւօտեան մեր արտիլէրիան ռմբակոծեց թշնամու հետևակ զօրագնդերին Մարկոտինի մօտ. մեր զօրքերը նորից առաջանում են ձախ զօրաթևում և կենտրոնում, բայց մի տեղում մենք ստիպված եղանք պաշտպանել սկզբում խլած դիրքերը։ Մոնտէ-Սէյբուսի շրջանում թշնամին փորձեց խլել մեզանից մեր ձեռքն անցած տարածութիւնը, բայց վանվեց խոշոր կորուստներով»։

ՀԱՄԱԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

23 յուլիսի

ՍՏՕԿՀՕԼՄ.—Համաձայնութիւն է կայացել Աւստրիայի և Ռուսաստանի միջև զինւորական ինվալիդներին փոխանակելու մասին։

ԼՕՆԴՕՆ.—Պատերազմի տարեդարձի առիթով լրագիրները տպել են ընդարձակ յօդուածներ, ապացուցանելով թէ ինչու դաշնակիցները կարող են հաւատացած լինել պատերազմի յաղթական վախճանին։

ՊԱՐԻԶ.—Պուանկարէն և անգլիական թագաւորը պատերազմի տարեդարձի առիթով հեռագիրներ փոխանակեցին։

ԼՕՆԴՕՆ.—Օպէրայի շինութեան մէջ կայացած միտինգում ներկայ էին ռուսաց դեսպանը, բոլոր դաշնակից մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչները, բոլոր մինիստրները և ժողովրդի հոծ բազմութիւն։ Նախագահող լորդ Կրիւն ճառ արտասանեց, որի մէջ ասաց. «Խօսքեր չեմ գտնում արտայայտելու հիացմունք ռուսների գործողութիւնների հանդէպ»։ Բալֆուրը փայլուն ճառի մէջ ասաց, որ պատերազմի մի ամբողջ տարուց յետոյ Մեծ-Բրիտանիան աւելի է ուժեղացել, քան առաջ էր, թէև արդէն կորցրել է երկու անգամ աւելի մարդ, քան Պրուսիան ֆրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ։ Բալֆուրը հաւատացած է վերջնական հետևանքի մէջ, արովհետև Գերմանիայի իրական հաշիւները լիակատար անաջողութեան հանդիպեցին և բոլոր դաշնակիցները փոխադարձ վստահութեամբ են համակված։ Խօսելով Ռուսաստանի մասին, Բալֆուրը ասաց. «Աշխարհի պատմութեան մէջ չը կայ նման մեծ հերոսութիւն, դիմադրելու նման մեծ ոյժի։ Ռուսաստանը ապրեց ծանր րոպէներ և առաջ բերեց ամբողջ աշխարհի հիացմունքը։ Մեծ-Բրիտանիան կաջակցէ յաղթութեանը իր ծովային տիրապետութեամբ»։ Միտինգը բանաձև ընդունեց, որի մէջ խօսվում է պատերազմը իր յաղթական վախճանին հասցնելու անսասան վճռի մասին։

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.—Պ. Հ. Գ. զանազան տեղերից հեռագիրներ ստացաւ այն մասին, որ պատերազմի տարեդարձի առիթով կատարվել են մաղթանքներ ռուս և դաշնակից զօրքերին յաղթութիւն պարգևելու համար։

ՍՏՕԿՀՕԼՄ.—Բեռլինից հաղորդում են, որ Վիլհէլմը պատերազմի տարեդարձի առիթով ինքնահաւան տոնով հրովարտակ հրատարակեց, որի մէջ ի միջի այլոց ասված է. «Անլուր արիւնահեղ ժամանակներ հասան Եւրոպայում և աշխարհում։ Սակայն Աստուծոյ և պատմութեան առջև կայզէրի խիղճը մաքուր է։ Աշխարհակալութեան ծարաւը

չէր, որ վերջեց Գերմանիային պատերազմի։ Գերման զօրքերը պաշտպանողական կռւի նետվեցին ազգի գոյութիւնը պահպանելու համար»։

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 յուլիսի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.—Երէկ Պետական Դումայի նախագահի առանձնասենեակում կայացաւ խորհրդակցութիւն փախստականների հարցի առիթով Վարոն-Սեկրէտի նախագահութեամբ։

Ներկայ էր ներքին գործերի մինիստրութեան կառավարիչ իշխ. Շչերբատօվը, որ մասնակցեց վիճաբանութիւններին և յայտնեց, որ Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբն այցելելուց յետոյ, ուր որոշվեցին այդ հիմնական կէտերը, որոնց համաձայն պէտք է դուրս տարվի ազգաբնակութիւնը պատերազմաբեմից և կանօնաւորվեն քաղաքացիական և զինւորական իշխանութիւնների յարաբերութիւնները, փախստականներին տեղաւորելու գործը պէտք է միայն նահանգական վարչութեան ձեռքում, որովհետև նոր մարմիններ ստեղծել, որոնք առանց այն էլ բազմաթիւ են, հիմք չը կայ։ Իսկ փախստականներին տեղաւորելու գործի ընդհանուր ղեկավարութեան համար ներքին գործերի մինիստրութեանը կից բացվում է առանձին դեպարտամենտ, որի գլուխ կը կանգնէ Պետական Խորհրդի նախկին անդամ իշխ. Տրիշկեվիչը։

Ապա խորհրդակցութեան մէջ այն կարծիքը յայտնվեց, թէ ցանկալի է հաստատել այդ դեպարտամենտին կից առանձին յանձնաժողով օրէնսդրական հաստատութիւնների անդամների և հասարակական գործիչների մասնակցութեամբ։

Իշխ. Շչերբատօվը պատասխանեց, որ նա բուռն կերպով ողջունում է այդօրինակ յանձնաժողով հաստատելու միտքը, վասն զի դա բաւականին կը դիւրացնէ մինիստրութեան աշխատանքը։

Փախստականների կարիքների համար անհրաժեշտ գումարներ բաց թողնելու հարցի նկատմամբ իշխ. Շչերբատօվը յայտնեց, որ Գերագոյն Զօրահրամանատարի կարգադրութեամբ պէտք է յատկացվեն հարկաւոր գումարներ փախստականների համար զինւորական ֆոնդից։

Խորհրդակցութիւնը անհրաժեշտ գտաւ գործադրել օրէնսդրական կարգով փախստականների տեղաւորման հարցը և ուրուագծեց հիմնական նախագծեր. մտադրութիւն կայ ի միջի այլոց յատկացնել սկզբում 25 միլիօն ռուբլի իրանց տեղերից հանված փախստականներին օգնելու համար։

Խորհրդակցութիւնից յետոյ, Վարոն-Սեկրէտը, դիմելով իշխան Շչերբատօվին, ասաց. «Ես սխալված չեմ լինի, արտայայտելով մեր բոլորիս ընդհանուր տրամադրութիւնը, եթէ ասեմ, որ մենք, ներքին գործերի մինիստրի հետ առաջին անգամ գործնական աշխատանքի մէջ հանդիպողներս, մեր պարտականութիւնն ենք համարում արտայայտելու մեր լիակատար գոհունակութիւնը, նաև յոյս, թէ ժողովրդական ներկայացուցիչների աշխատանքը իշխանութեան ներկայացուցչի հետ՝ յանձին ձեր՝ կընթանայ համակերպ ընթացքով»։

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 յուլիսի

ՆԻՒ-ԵՈՐԿ.—Յուլիսի 21-ին Պէնսիլվանիայում, երբ քաղաքը ենթարկվեց ծովային մրրկի, պատուարը պատռվեց։ Ջուրը լցվեց խուժեց քաղաքը, ծածկելով առևտրական թաղերը և այլ թաղամասեր։ Վնասները միլիօնների են հասնում։ Մարդկային զոհերի թիւն առ այժմ 25-ի է հասնում։ Առևտրական թաղամասում ջուրը բարձրացաւ 5 ֆուտ, միւս թաղամասերում հասնում էր մինչև տների երկրորդ յարկերը. տներից շատերը փլվեցին։ Ելեքտրական լուսաւորութիւնը, հեռագիրը և հեռախօսը դադարեցին գործելուց։ Շատ գործարաններ ստիպված էին կանգ առնել։ Շատ մարդ անկարող եղաւ դուրս ելնել տներից։ Քաղաքի մի մասը բոլորովին կտրված է։ Անտուն մնացածների թիւը մօտ 2000 է։ Ամեն միջոց ձեռք է առնվում վտանգի մատնվածներին օգնելու համար։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

◆ Ռուսաց զինւորական մինիստրութիւնը հիւսիս-արևմտեան զօրաճակատի զօրքի պիտոյքները հոգացող գլխաւոր կառավարչի տրամադրութեան տակ է դրել 50 միլիօն ռուբլի՝ այդ շրջանի բոլոր գործարանները Ռուսաստան փոխադրելու ծախքերի համար։

◆ Միխայլօվսկին գրում է, որ գերմանացիք իրանց այն աստիճան ուժեղ են ըզգում, որ միաժամանակ յարձակման են ձեռնարկել Ռիգայի և Վիլնայի ուղղութեամբ։ Թէ որն է նրանց գլխաւոր նպատակը, առայժմ յայտնի չէ։

◆ «Н. В.» գրում է, որ Նարէվը և Վիսլան շրջապատելու գործողութիւնները նպատակ ունեն ստիպել մեզ ետ քաշվել Վարշավայի մօտից։ Այդ նահանջը թէև անխուսափելի է, բայց ներկայ րոպէին դեռ վաղաժամ է։ Վարշավան տակաւին կանգուն է շնորհիւ Նարէվի և Վիսլայի զօրաճակատներում ռուս զօրքերի ցոյց տուած յամառ դիմադրութեան։

◆ „Рѣчь“-ը գրում է, որ հակառակորդին աջողվեց առաջանալ և յուլիսի 21-ին նա գտնվում էր Ռիգայի մօտ։ Զինւորական մասնագէտները հաստատում են, որ Լոմժինի զօրաճակատը մօտիկ օրերում ստանալու է Վարշավայի զօրաճակատից ոչ պակաս նշանակութիւն։

◆ Պետրօգրադից հեռագրում են, որ թշնամին գտնվում է Ռիգայից մի շրջանք հեռու։

◆ Հոլլանդական տեղեկութիւնների համաձայն, գերմանական չորս կորպուս արևելեան ռազմաբեմից տեղափոխված են Ֆրանսիա։

◆ Սօֆիայից հաղորդում են, որ այնտեղ աճում է հակասերբիական տրամադրութիւնը։

◆ Եգէյեան կղզիներում Իտալիան կենտրոնացրել է մեծ ույժեր. թէ ուր պէտք է գնան նրանք, յայտնի չէ։ Բեռլինի լրագիրները անհանգստանում են, որ նրանք գնալու են Դարդանէլի վրայ։

◆ Կիէվի վրայով այս մի տարում անց են կացրել 511,180 զինւոր և 13,675 օֆիցէր գերի։

◆ Ամերիկացի միլիարդէրների մէջ միտք է յղացել գնել Բելգիան և յանձնել բելգիական թագաւորին։ Նախապէս միլիարդէրները առաջարկելու են Վիլհէլմին խաղաղ բանակցութիւններ վարել Բելգիայի հետ։ Կարծում են, որ այդ միտքը բղխում է գերմանական շրջաններից։

ԻՆՉՈ՞Ւ ԵՆՔ ՑԱՆԿԱՆՈՒՄ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԿԱՏԱՐԵԱԼ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

(Քննական խոհեր պատերազմի տարեդարձի առիթով)

IV

Մենք մի քայլ ևս առաջ ենք գնում և նայում ենք հարցին Արևմտեան Եւրոպայի առաջադէմ քաղաքացիութեան շահերի եւ ձգտումների տեսակէտից։ Այստեղ անտես ենք անում թեմայիս սահմաններից դուրս ելնող այն հարցը, թէ ինչ ծանրակշիռ պրօբլեմներ են ընկած Գերմանիայի և նրա արևմտեան հակառակորդների (Անգլիայի, Ֆրանսիայի) հակամարտ շփումների հիմքում։ Դրանք աւելի շուտ պատկանում են պատերազմի սկզբնապատճառների հիւսուածքին, քան նրա ելքին։

Երկու պետութիւններ կան Արևմտեան Եւրոպայում, որոնք աւելի վաղ և բազմակողմանիօրէն դարձել են եւրոպական քաղաքակրթութեան պատմական օրրաններ։ Դրանք Անգլիան և Ֆրանսիան են։ Ոչ մի երկրում հասարակական մտքի զարգացման պրօցեսը չի անցել այն դարաւոր յամառ պայքարների բովից և յաղթաբար պսակել իր առաջնորդող տենդենցները, ինչպէս Անգլիայում և մանաւանդ Ֆրանսիայում։ Դրանք այն երկիրներն են, ուր աւելի վաղ և ամենամեծ չափերով իրականացել են քաղաքացիական լայնարձակ ազատութեան եւ ժողովրդապետական բարձր իրաւունքի սկզբունքները։ Սրանք իդէալական բարիքներ են առաջադէմ, ռամկավար քաղաքացիութեան համար ոչ միայն այդ երկիրներում, ուր կռել-կոփվել և կիրառվել են նրանք, այլև ծառայել են համայն Եւրոպայի համար ընդօրինակման դասական կաղապարներ։

Տիպիքական պարլամենտարիզմը Անգլիայում և հանրապետական սիստեմը Ֆրանսիայում՝ կազմում են մեծ էվօլիւցիաների նուաճումներից մնացած այն անմահ բարիքները, հասարակական կեանքի զարգացման այն բարձր ֆորմացիաները, որոնց ուղղութեամբ հետզհետէ զարգացել և զարգանում են ոչ միայն Եւրոպան, այլև Ամերիկան, անգամ Ասիան։

Քաղաքական և քաղաքացիական ազատութիւնների այդ բարձրակարգ տիպարների հանդէպ կանգնած է ժամանակակից Գերմանիան՝ Պրուսիայի հեգեմօնիայով։

Թւում է, թէ քիչ ու շատ պատմական ծանօթութեան և առաջադէմ մտքի տէր մարդուն բաւական էր միայն հակադրել իրար պետական կառուցուածքների թւածս ծայրայեղ կօնտրաստները (Անգլիան ու Ֆրանսիան մի կողմից, Գերմանիան միւս կողմից), հարցը փակելու համար՝ առանց աւելորդ լուսաբանութիւնների։ Բայց սակաւ չեն դեռ պղտոր ակնոց ծածկած մարդիկ, որոնք ներկայ մօմենտին էլ աւելի են կուրացել և իրերի դրութիւնը գլխիվայր է պատկերանում նրանց։

Միջին և Արևմտեան Եւրոպայում Գերմանիան միակ պետութիւնն է, կարող ենք ասել՝ միակ տխուր բացառութիւնը, որ մինչև օրս էլ պահպանել է իր հասարակական կազմի և քաղաքական սիստեմի մէջ միջնադարեան ու ուժեղ էլեմենտներ եւ ձևեր։ Գերմանիան ոչ միայն պարլամենտարիստական չէ (մինիստրութիւնը չունի ոչ մի պատասխանատւութիւն պարլամենտի առաջ, ասել է՝ կառավարութիւնը չունի ոչ մի կախում օրէնսդրական բարձր մարմնից), այլև պարլամենտի (ռայխստագի), մանաւանդ պրուսական լանդտագի սահմանադրական հասարակ իրաւունքները յաճախ ոտնահարվում են կայսրի և արքայի անձնական կամայական ռէժիմից։

Գերմանիան այն կիսաաբսօլիւտական երկիրն է, որի ժամանակակից պետը երբեք չէ զգացել ու արտայայտվել որպէս սահմանադրական պետութեան գլուխ, այլ որպէս գրեթէ մի երկրորդ Լուդովիկոս XIV. Վիլհէլմ II յաճախ է կրկնել իր ճառերի մէջ, նոյնիսկ ժողովրդական ներկայացուցիչների առաջ, որ Հոհենցոլլերները ստացել են իրանց թագը երկնքից և ունեն պարտականութիւն ու պատասխանատւութիւն միմիայն երկնքի առաջ և ուրիշ ոչ ոքի։ Դա «Königtum aus Gottes Gnaden» («Թագաւորութիւն Աստուծոյ ողորմածութեամբ») միջնադարեան գերռէակցիօնէր սկզբունքն է, որ ժամանակակից կայսերապետական Գերմանիան դեռ ամենայն խնամքով պահպանել է։ «Sic volo, sic jubeo» (ինչպէս ուզում եմ, այնպէս էլ հրամայում եմ) կամ «Suprema lex regis voluntas» (կայսրի կամքը գերագոյն օրէնք է)—նման աֆօրիզմներով զարդարում է Վիլհէլմը իր ճառերը։ Կամայական պետութեան և անձնական ռէժիմի սկզբունքներ են դրանք, որ անգլիական և ֆրանսիական միապետները միայն դարեր առաջ կը համարձակվէին դաւանել ու արտայայտել։ Իսկ այսօր, 20-րդ դարում, «սահմանադրական» Գերմանիան ոչ միայն հանդուրժում է իր միապետին ցինիկ աքացիները, այլ և օվացիա է կանչում նրան։

Եւ ումից է քաշվում Վիլհէլմը, երբ նա միայն կանգուն սիստեմի ոգին է արտայայտում։ Պետական մեխանիզմը ամբողջապէս կենտրոնացած է հին արտօնեալ ազնուականութեան—իր ուղ ու ծուծով փտած, ռէակցիօնէր իւնկերների—ձեռքը, որոնց կայզէրը համարում է ողջ ժողովրդի մէջ «ամենաազնուագոյն (die Edelsten) տարրը», որի միջոցով նա միայն «կարող է կառավարել»։ Իսկ ֆէօդալների դարաւոր սրբագործված սկզբունքը եղել է. «Der König absolut, wenn er unseren Villen thut» («Արքան բացարձակ, եթէ նա մեր կամքն է կատարում»)։

Ահա ձեզ մի կողմից Անգլիան, Ֆրանսիան, միւս կողմից Գերմանիան։

Մի կողմից քաղաքական և քաղաքացիական իրաւունքների և ազատութիւնների կարդինալ սկզբունքների դասական հայրենիքները, ուր ժողովրդական ներկայացուցիչների կոլլեկտիվ կամքը անպայման սուվերէն է, վայելում գերագոյն լիազօրութիւն և չը կայ պետութեան մէջ նրանից աւելի բարձր իշխանութիւն. միւս կողմից կիսաաբսօլիւտական մի երկիր, ուր անձնական ռէժիմի բոլոր կամայականութիւնների հանդէպ չքանում է քաղաքացիութեան իրաւունքների փաստական նշանակութիւնը և իջնում մինչև ողորմելի մինիմում ժողովրդական ներկայացուցչութեան հաւաքական կամքի ույժն ու ներգործութիւնը։

Տեսնենք այժմ, թէ ով է այն քաջը, որ այդ ծայրայեղ կօնտրաստների հանդէպ տատանվում է իր երկընտրանքի մէջ կամ համարձակվում է համակրական ժպիտ արձակել դէպի Վիլհէլմի Գերմանիան։

B. Lucifer

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ի՞ՆՉ ԿԱՆԷ ՆԱ

Սոսկալի են Համբարձում Առաքելեանի՝ իր վերջին ճամբորդութիւնից բերած տեղեկութիւնները։

«Հայաստանն անհետացել է», աղաղակում է նա, 40 տարի հայկական ապաբաղդ դատով ապրած, տանջված և տառապած հայի սարսափով։

Կամ Հայաստանն ունենալ իր ձեռքում իբրև յաւիտենական զոհարան, գաղանային ոճիրների և բռնութիւնների անպատ փորձարան, կամ յանձնել նրան Ռուսաստանին ամայի։

Այդ էր ուզում Թիւրքիան և այդ էլ իրագործում է կամ արդէն իրագործել վերջացրել է։

«Փրկեցէք գոնէ սովամահից մնացեալ բեկորները, այն 100,000 փախստականներին, որոնք ապաստան են գտել մեզ մօտ»—գոչում է բազմավաստակ հայ հրապարակախօսը յուսահատական ձայնով։

«Օգնեցէք»—աղերսում է հայ եկեղեցու Պետը, արտասուքը աչքերին դիմելով ամենուրեք՝ սկսած Երևանից մինչև Պետրօգրադ։

Անկասկած, այս անգամ էլ կը լսեն և՛ Վեհափառ Հայրապետի կոչը և՛ վշտացած հայ հրապարակախօսի աղաղակը։

Եւ կը ժողովվեն ամենուրեք այն մարդիկ, որոնք իրանց գլխին Աստուած են զգում և կրծքի տակ խիղճ, կը խօսեն, կը խորհրդակցեն, գուցէ և կարտասվեն ու մի անգամ էլ կանեն, ինչ որ հնար ունեն անելու։ Կը տայ, ինչքան կարող է տալ հայ գիւղացին (ի հարկէ, ամենից առաջ նա), հայ արհեստաւորը, հայ խանութպանը և հայ ինտելլիգենտը։

Իսկ ի՞նչ կանէ այդ ժամանակ հայ միլլիօնատէրը։ Չը պիտի մարգարէ լինել գուշակելու համար։

Նրա բուսական անդորրութիւնը մի փոքր վրդովվում է, նրա նիրհող խիղճը մի փոքր կը յուզվէ։ Նա կը կամենայ ձեռքը տանել իր գրպանը։ Բայց այդ ժամանակ անմիջապէս նրա առջև կը ցցվէ Ոսկէ Հորթը և կասի հետևեալը.

— Զգոյշ, մի՛ յուզվիր, մի խղճար, ի՞նչ ասել է խիղճ կամ Աստուած։ Քո միակ Աստուածն ես եմ՝ թէ այս աշխարհում, թէ գերեզմանից դէն։ Չէ որ ինձ համար ես դու պահել ամէն ինչ՝ և քո աշխատանքը, և քո խելքը, և քո զգացումները, և քո խիղճը,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՄԱՐԱՆՈՑՈՒՄ

(Սիրավէպ)

V

Առաւօտեան արևը փայլում էր 3-օրեայ անձրևներից յետոյ, ամեն ինչ ժպտում էր։ Սունկերն էլ երևի գլուխները հիմա դուրս են հանել փափուկ, խոնաւ հողի տակից։

Սուրէնը չը սպասեց ընկերոջ զարթնելուն, նրան քնած թողեց, իսկ ինքը դուրս գնաց տնից դէպի հեռուները։

Քարից քար թռչկոտելով, գետափով նա դիմում էր դէպի վեր։ Գնում էր առանց իրան հաշիւ տալու թէ ուր։

Խորասուզված իր սիրային անուրջների մէջ, առանց յոգնութիւն զգալու, գնում էր և ծրագիրներ կազմում։

Երբ նա գլուխը բարձրացրեց, ինքն էլ զարմացաւ տեսնելով իրան խճուղու վրայ, իսկ առջևն ընկած էր մի փոքրիկ անծանօթ գիւղ։ Ինչպէս էր հասել այդտեղ, չը գիտէր։ Ճանապարհի աջ կողմում, սպիտակ ու սև ներկած սիւնի վրայ 8-րդ վերստն էր նշանակված. ուրեմն այդքան հեռացել է...

Նա յիշեց, որ առաւօտից ոչինչ չի կերել, և սաստիկ քաղց զգաց։ Դիմեց դէպի գիւղի միակ փողոցը, որի երկու կողմից ձգված էին իրար նման սպիտակ ներկած մի յարկանի տներ, առջևը փոքրիկ պարտէզներով։

Կամուրջի վրայ, որը նա պէտք է անցնէր գիւղ մտնելու համար, նրան հանդիպեց մի 7—8 տարեկան տաքաբերիկ, գլխաբաց աղջիկ, ճիպոտը ձեռքին։

— Փոքրիկ, չը գիտե՞ս որտեղ կարելի է կաթ գտնել։

— Չը գիտեմ...,—շրթունքները կախ, դժգոհ պատասխանեց աղջիկը և շարունակեց իր ճանապարհը։

— Ձեր գիւղում կաթ չը կա՞յ։

— Ինչու չը կայ...

— Ինչու ես այդպէս բարկացած... Այ, ես քեզ 5 կ. կը տամ, եթէ վազես մի բաժակ կաթ բերես։

— Իսկ եթէ սագերը կորչե՞ն։

— Ի՞նչ սագեր։

— Ա՛յ...—նա մատով ցոյց տուեց գետի այն կողմը մարգագետնի վրայ արածող մի խումբ սագեր։

— Ո՞ւր պիտի կորչեն, այստեղից երևում են։

— Դուք որտեղի՞ց էք գալիս,—մի քիչ աւելի մեղմ ասաց նա և կարծես համոզվեց, որ կարող էր այդ լաւութիւնը անել։

— Մօտիկ ամարանոցից։

— Ինչու՞ էք եկել մեր գիւղը։

— Այնպէս, զբօսնելով այստեղ հասայ։

— Եկէք, ես ձեզ համար կաթ կը գտնեմ։

Սուրէնը հետևեց նրան։

— Սպասեցէք տեսնեմ կա՞յ։

— Լաւ, տես։

Աղջիկը ներս մտաւ տուն, իսկ Սուրէնը նստեց ցանկապատի մօտ, փոքրիկ փայտէ նստարանի վրայ, որը երկար ժամանակ անձրևի ու արևի տակ մնալով՝ տեղ-տեղ փտել թափվել էր և հազիւ էր կանգնում երկու ոտների վրայ։

Մի քիչ անց՝ աղջիկը եկաւ, ետևից էլ մի պառաւ կին, մի խեցեղէն ամանում կաթ, միւս ձեռքին էլ մի բաժակ։

— Ա՛յ կաթը։

— Դո՞ւք էք կաթ ուզում,—դարձաւ Սուրէնին պառաւը։

— Այո, շնորհակալ եմ, առաւօտից բան չեմ կերել։

— Նստիր բաժակը այդ առուակում լուա և տուր պարոնին։

Աղջիկը վերցրեց բաժակը, վազեց առուակը, լուաց ու դարձեալ վազելով մօտ եկաւ։

— Այ, այժմ խմեցէք ես. պէտք է բարի լինել. իսկ դու ինձ չէիր ուզում պատասխանել։

— Ես ի՞նչ գիտեմ թէ դուք ով էք։

— Ով ուզում է լինի. մի՞թէ քեզ համար միևնոյնը չէ։

— Հա՞...

Պառաւը կանգնած էր և անհամբեր սպասում էր, թէ երբ կը վերջացնի, որ ինքը էլի իր գործին գնայ։

Սուրէնը երկրորդ բաժակը դատարկեց ու նորից մեկնեց պառաւին։

— Էլի։

— Լցրէք, հրաշալի կաթ է։

Երրորդ բաժակը դատարկելով, նա վճարեց կաթի համար այնքան առատօրէն, որ պառաւը զարմացած նայեց փողին, ապա Սուրէնին և քթի տակ փնթփնթաց.

— Ես մանր չունեմ։

— Պէտք չէ, շնորհակալ եմ։

Մի արծաթ 10 կոպէկանոց էլ դնելով աղջկայ ձեռքը, կրկին շնորհակալութիւն յայտնելով նա վերադարձաւ եկած ճանապարհով դէպի տուն։

Աղջիկը թռչկոտելով ուրախ-ուրախ վազեց իր սագերի ետևից։

Խճուղին ընկած էր անտառի միջով. մի կողմից անտառապատ սարերն էին բարձրանում, իսկ միւս կողմից, ձորի մէջ, հոսում էր գետակը, վերևից դէպի ցած ամբողջապէս փրփուր կտրած։

Երկու կողմից գլուխները իրար էին յենել հսկայաբոյն ծառերը։ Արևը տերևների միջից դողդոջուն լաքաներ է ձգել դեռ խոնաւ ճանապարհի վրայ. սրանք ամեն րոպէ քամու սօսափիւնի հետ՝ իրանք էլ փոխում են իրանց ձևերը, սուսուտում, պարում։

— Ի՞նչ լաւ է կեանքը,—ինքն իրան մրմնջելով խօսեց Սուրէնը մի երջանիկ ժպիտով ու ձախ ձեռքով շոյեց ճակատն ու դէմքի ձախ մասը և կանգնելով սկսեց դիտել ծառերի միջից երևացող գետակը։

Ցանկարծ նրա ականջին ձայներ հասան այնքան որոշ, որ պարզ էր, թէ հեռուից չէին գալիս։ Նա ծառերի միջից նայեց դէպի ձորը և նկատեց գետափին երկու հոգի. մէկը աղջիկ էր. նա նստած էր բարձր քարի վրայ ու քարեր էր նետում գետակը, բարձրաձայն ծիծաղում, որ իր նետած քարերից առաջացած ջրի մանրիկ կաթիլները ցողում են ցածում քարի մօտ կանգնած մէկին, որի միմիայն գլխարկն էր տեսնում Սուրէնը։

Սուրէնը նստեց պատի վրայ, որ շինված էր՝ կառքերը ազատ պահելու համար վտանգից, կռացաւ դէպի ձորը և ուշադրութեամբ սկսեց հետևել նրանց։ Նրան թւաց թէ դա Ժէնիան է, սիրտը սկսեց ամուր բաբախել. իսկ ո՞վ է տղան...

— Բաւական է. թէ չէ՝ ես ձեզ կը պատժեմ,—որոշ լսեց նա Վահանի ձայնը։

— Ձեզ վախեցնի,—պատասխանեց աղջիկը և ձեռքի մեծ քարը ձգեց գետի մէջ.

— Այդպէ՞ս... Լաւ։

— Դուք սպառնո՞ւմ էք։

— Այո, փորձեցէք մի անգամ էլ և ես...

— Ահա...,—չը սպասելով որ նա վերջացնի խօսքը, մի ուրիշ քար նետեց։

Սուրէնը պարզ տեսաւ Վահանին, որ դուրս եկաւ քարի մօտից և անցաւ դէպի Ժէնիան։ Աղջիկը, նկատելով Վահանի դէպի իրան գնալը, այծեամի պէս վեր ցատկեց և սկսեց վազել դէպի վեր, դէպի խճուղին, ուր Սուրէնն էր։

Վահանը հասաւ նրա ետևից, գրկեց և մի քանի անգամ համբուրեց. աղջիկը յոգնած, կարմրած՝ ընկաւ կանաչ խոտերի վրայ, իսկ Վահանը մի ժպիտ դէմքին՝ մնաց կանգնած։

Սուրէնը մեքենաբար կանգնեց, նրան թւաց, թէ երազ էր տեսածը։ Աչքերը սևանում էին։ Նա չէր ուզում հաւատալ իր աչքերին։

Մի անգամից ամեն բան ջարդ ու փշուր եղաւ։

Նա սառած կանգնած էր տեղում և չը գիտէր՝ ի՞նչ էր ուզում։ Լա՞լ հիստէրիկ կերպով, ծիծաղե՞լ, թէ մի քար վերցնել ու խփել այդ զոյգին, թէ գոռալ, որ տեսաւ։

Մի անբնական ճիչ դուրս եկաւ նրա կրծքից և, մի անգամից օրօրվելով, սկսեց փախչել այդտեղից։

Քրտնած, յոգնած՝ նա տուն հասաւ. մի կողմ նետեց գլխարկը, ընկաւ մահճակալի վրայ և երեխայի նման սկսեց հեկեկալ։

Ցանկարծ նա դադարեց լալ. կրկին նրան պարզ պատկերացան նրանք, ու կատաղութեամբ վեր ցատկեց տեղից։

— Սառը... սառը...,—շշնջաց նա սեղմած ատամների միջից և զգաց, որ հեծկլտանքները կրկին բարձրանում են դէպի կոկորդը և խեղդում։

Բայց այս անգամ նա ճիգ գործ դնելով կուլ տուեց արցունքները, արագ մօտեցաւ սեղանին, վերցրեց գրիչն ու մնաց քարացած այդ դիրքի մէջ, ինքն էլ չիմանալով թէ ի՞նչ էր ուզում անել։

Մտքերը արագ մէկը միւսի ետևից գալիս էին ու անցնում, փոթորկում ուղեղը։

Ցանկարծ նա, մի գիտ անողի պէս, թաթախեց գրիչը և արագ գրեց՝ «Ես անկարող եմ մնալ քեզ հետ։ Ես...», գրեց ու էլ անմիջապէս ջնջեց, թողեց գրիչն ու սկսեց արագ, նեարդային, անց ու դարձ անել սենեակում։

Այդ րոպէին փողոցից լսվեց Վահանի ձայնը։

— Սուրէն... տա՞նն ես...

Նա շանթահար կանգ առաւ սենեակի մէջ տեղում։

— Օհօ՜... պ. Սուրէն...,—մի քիչ անց լսվեց Ժէնիայի ձայնը։

Իսկ եթէ յանկարծ նրանք ներս մտնե՞ն,—անցաւ նրա մտքով։—Ի՞նչ պէտք է անի... արդեօք չասե՞լ, որ ամեն բան գիտէ, տեսաւ, տեսաւ, թէ ինչպէս լկտի կերպով համբուրվում էին...

Մի անգամ էլ նրանք ձայն տուին և ենթադրելով, որ տանը չէ, անցան։

Սուրէնը զգուշութեամբ մօտեցաւ պատուհանին, բայց նրանք այլևս չէին երևում։

Ցանկարծ նա իրան այնպէս մենակ ու դժբաղդ զգաց։ Ընկաւ մօտիկ մի աթոռի վրայ, գլուխն առաւ ձեռքերի մէջ ու դառը կերպով լաց եղաւ։

— Մեռնել...,—մտածեց նա, բարձր արտասանելով այդ խօսքը։—Ինչի՞ է պէտք կեանքը... չքանալ, անհետ կորչել։

Նա այնպէս խորթացած զգաց իրան այս կեանքից։ Ինքը ոչ ոքի չէ հասկանում, իրան ոչ ոք չէ հասկանում... ամենամօտ ընկերը, որին սիրում, յարգում, հաւատում

և քո պատիւը, նոյնիսկ քո զաւակների երջանկութիւնը և ճակատագիրը։ Չէ որ ինձ ես եղել դու միշտ հաւատարիմ, ինձ՝ քո միակ խղճին, միակ Աստուծուն։ Ուրեմն, մնա ինձ հաւատարիմ ցմահ։ Մնա ինձ հաւատարիմ ստրուկ և այժմ, երբ քո մի ոտն արդէն գերեզմանումն է...

Եւ ողորմելի, ստրուկ միլիօնատէրը նորից կընկճվի, նորից կը ստրկանայ իր անողոք Աստուծու առջև։

Եւ նա գողնվի, դողդոջուն ձեռքով, ահով ու սարսափով կը ձգէ մի չնչին լումայ թշուառներին։

Որպէս զի վայրկենաբար յուզված խիղճը հանգստացնէ։

Այնուհետեւ նա նորից կը մտնէ իր բուսական անդորրութեան մէջ։

Շիրվանզադէ

ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԶԵՄՍՏՎՕ ՄՏՑՆԵԼՈՒ ԱՌԻԹՈՎ

(Նամակ ուղղված Ալ. Խատիսեանին)

Ի պատասխան ձեր նամակին և հեռագրին, վերաբերեալ Կովկասի զեմստվօյին, անհրաժեշտ եմ համարում ասել հետեւեալը։

Ով հետեւել է իմ աշխատանքին և Պետ. Դումայում եղած կովկասեան իմ համախոհների գործունէութեանը, նա գիտէ, որ մենք օգտվել ենք իւրաքանչիւր յարմար առիթից, որպէսզի ընդգծենք անյետաձգելիութեան անհրաժեշտութիւնը Կովկասի համար ինքնավարութեան հարցը վճռելու դրական մաքով։ Ճիշդ է, դրա հետ միասին մենք ոչ մի երազանք չենք տածում մեր երկրի համար այդ հարցը իր ժամանակին և բարեյաջող վճռելու նկատմամբ։ Մենք չենք բաժանել տեղական հասարակական գործիչների, զեմստվօյի ջերմ կողմնակիցների լաւատեսութիւնը՝ ոչ թէ նրա համար, ի հարկէ, որ նրանց մոտիվները յօգուտ Կովկասում զեմստվօ մտցնելու հարցի շուտափոյթ լուծման վերաբերեալ երեւացել էին անհամոզիչ, այլ նրա համար, որ որքան շատ անհերքելի պատճառներ և ապացոյցներ էին բերվում և հաւաքվում յօգուտ այդ ինստիտուտի անհրաժեշտութեան, այնքան աւելի նրա դէմ զինվում էին նրանք, որոնցից վերջնական հաշւով կախված էր հարցի բաղդը։

Կովկասի զեմստվօյի կողմնակիցները չէին դադարում ապացուցանել, որ նա կարող է օգնել տեղական ազգաբնակչութեանը՝ երեւան հանելու և զարգացնելու ստեղծագործական ույժեր, նախաձեռնութիւն և ինքնագործունէութիւն, կը տայ հնարաւորութիւն ստեղծելու պայմաններ կուլտուրական առաջադիմութեան համար և այլն և այլն, իսկ դրութեան աչքերը հէնց այդ ամենի մէջ տեսնում էին մեծագոյն վտանգ և չարիք։

Այո, այդ հարցի վերաբերեալ սիրով լըսում էին այն մարդկանց, որոնք ցանկանում էին, որ իրանց լսեն, հրաւիրում էին յանձնաժողովների նիստերին, զանազան խորհրդակցութիւնների, պաշտօնական բոլոր դոկումենտներում (մեզ յայտնի) շատ պերճախօս և համոզիչ կերպով ապացուցվում էին զեմստվօյի անհրաժեշտութիւնը Կովկասի համար. այս ամենը փաստ է, սակայն փաստ է և այն, որ որքան ջանք էր ցոյց արվում այդ շրջանում, այնքան հեռու էր քշվում հարցի լուծումը։

Որպէսզի ուղիղ հասկացվենք, ասենք այլ կերպ. ոչ իշխանութիւնները, ոչ օրէնսդրական հիմնարկութիւնները հարկ չէին համարում շտապեցնել այդ հարցը։

Այժմ, ըստ երեւոյթին, մեզ մօտ սկսում են մտածել, որ հասել են առաւել բարեյաջող ժամանակներ։ Անկասկած է, որ մոտիվները յօգուտ զեմստվօյին հարցի անյետաձգելի լուծման՝ այժմ առաւել աւելացել են քան էր առաջ, բայց այնու ամենայնիւ պէտք է ասել, որ առ այժմ իր ամբողջ ույժով մնում է նախկին դրութիւնը. բարենորոգումներ իրականացնելու հնարաւորութիւնը համեմատական է նրա ակնյայտ անհրաժեշտութեան։

Գործի դրութեան այսօրինակ գնահատութիւնից բղխում է և այն դիրքը, որը և հարկաւոր է բռնել հետաքրքրող հարցի վերաբերեալ։

Ինքնավարութիւնը Կովկասի համար ողորմութիւն չէ կամ ծառայութեան պարգև, այլ այն զէնքերից մէկը, առանց որոնց Կովկասը չի կարող վարվել ներկայ ժամանակի կարեւորագոյն խնդիրների հետ, և քանի որ այդ այդպէս է, դրա վրա պէտք է պնդել ամբողջ եռանդով, դրան պէտք է պահանջել առանց տատանվելու և այս ու այն կողմ նայելու։ Այսօրինակ տակտիկան, ի հարկէ, զարմանալի կը թուայ նրանց, ովքեր դեռ երէկ պատրաստ էին գրեթէ գաւաճանութեան մէջ մեղադրելու ամենքին, ով համարձակվում էր ոչ միայն պահանջել, այլ բացարձակապէս խօսել մեր ներքին կեանքի որևէ էական փոփոխութեան մասին։

Այժմ, ըստ երեւոյթին, այդ շրջանում թեքումն է նկատվում, բայց ես շատ եմ կասկածում, որ տակտիկան այսքան էապէս փոփոխված լինի, այդ պատճառով ես ես հիմք չեմ գտնում փոխելու իմ տակտիկան, առանձնապէս այժմ, երբ ամեն ինչ խօսում է նրա համար։

Ուստի՝ ինձ համար միանգամայն անընդունելի եմ համարում առաջարկութեամբ հանդէս գալ կամ միանալ զեմստվօյի ցանկութեան, այնպիսի ձեւով, որպիսին է Սիբիրինը (որը, ի դէպ է ասել, Դումայից դէնը չի գնացել) և Աստրախանինը, որոնք Դումա են մտցվել ժողովրդական ազատութեան ֆրակցիայի նախաձեռնութեամբ և որոնց համաձայն տեղական ինքնավարութիւններից հեռացվեցին ամբողջ ժողովուրդներ և տեղական ազգաբնակութեան մեծ մասը։ Այժմ, յամենայն դէպս, Ռուսաստանում այլ ևս չը պէտք է լինեն քաղաքացիներ, բաժանված կարգերի, իսկ եթէ կարգերը այնու ամենայնիւ մնում են, այդպիսի կարգ հաստատելու համար՝ ես մատը չեմ սատարելու, քանի որ այդ բանին ձեռք քաշողներ շատ կը գտնվեն։

Շատ ներողութիւն եմ խնդրում, որ ձեզ գրում եմ բաներ, որոնք ձեզ լաւ յայտնի են։ Շատ կը ցանկայի, որ իմ այս նամակը հրատարակվէր մամուլի մէջ. ես իմ կողմից սրա պատճէնը ուղարկում եմ տեղական խմբագրութիւններին։

Պետական Դումայի անդամ

Ն. Ջիւբիձէ

Ց. Գ.— Այս նամակը արդէն գրված էր, երբ ես առիթ ունեցայ այդ հարցի մասին խօսելու ներքին գործերի մինիստր իշխ. Շչերբատովի հետ։ Երէկ հեռագրով համառօտակի տալի նրա պատասխանը։ Նրա մանրամասնութիւնը հետեւեալն է։ Մինիստրի կարծիքով, այժմ ժամանակը չէ այդ հարցը լուծելու համար, որովհետև զեմստվօյին հիմնարկութիւններն անգամ այնտեղ, ուր նրանք վաղուց գոյութիւն ունեն, չեն կարողանում գործել, ինչպէս հարկն է, զեմստվօյին տարրերից շատերի զօրքի շարքերը մտնելու պատճառով։ Կառավարութիւնը, մինիստրի ասելով, տեղեկութիւններ ունի այն մասին, որ շատ ընտրութիւններ չեն կայացել։

Յետագայի մասին պատրաստվում եմ յայտնել ձեզ։ Ն. Ջ.

Պետրոգրադ, 11 յուլիսի

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱ

(Յուլիսի 19-ի նիստի շարունակութիւնը *)

—

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

Պետրոգրադ, 19 յուլիսի

Կոմս Բօբրինսկին յայտնում է, որ ինքը թէև հանդէս է գալիս ազգայնականների անունից, բայց կուսակցական ոչինչ չը պէտք է ասի, որովհետև Ռուսաստանում այժմ չը կան կուսակցութիւններ և ամենքի առջև ազգային մի մեծ խնդիր է դրված՝ խորտակել թշնամուն։ Եւ առաջին պահանջը, որ զգում են Դումայի անդամները, այն է՝ շնորհակալութիւն յայտնել մեր զօրաբանակին և նաւատորմին։ Ուրեմն այդ զգացումները փոխենք գործի, զօրաբանակին տանք այն ամենը, ինչ որ անհրաժեշտ է նրան յաղթութեան համար։ Պէտք է հոգ տանել վիրաւոր զօրականների և ընկածների որբերի մասին։ Հարկաւոր են ներքին բարենորոգումներ, որովհետև երկիրը ապացուցեց իր հաւատարմութիւնը. սակայն այդ բարենորոգումների իրականացումը հնարաւոր է միայն խաղաղութիւնից յետոյ։ Հռետորը ողջունում է օղու արքունական վաճառքի արգելումը, որ միաբերան օրհնաբանվում է ռուս ժողովրդի կողմից, որպիսի արգելումը հսկայական հետեւանքներ է տալու մեր գիւղերի նիւթական բարեկեցութիւնը բարձրացնելու գործում։ Ռուս բանւորները ցոյց տուին իրանց հաւատարմութիւնը և հայրենասիրութիւնը։ Հռետորը վստահ է, որ բանւորները չեն ենթարկվի ագիտացիայի, բայց հաւատում է, որ արդիւնաբերողները նկատի կառնեն ներկայ թանգութիւնը և կը բարձրացնեն բանւորների աշխատավարձը։ Այնուհետև անհրաժեշտ է եռանդուն պայքար գերմանական բռնութեան դէմ երկրի ներսում։ Հռետորը ցոյց է տալիս, որ կառավարութիւնը պէտք է բոլորովին բաց և վստահ կերպով Դումայի առջև բանայ ամբողջ ճշմարտութիւնը։ Նա պէտք է բացատրի, թէ ինչպէս է ինքը մտադիր կազմակերպել յաղթութիւնը և ուղղել նախկին սխալները։ Յիշեցէք,—ասում է հռետորը,—որ երկրում դեռ հաւատում են Դումային, զօրքը հաւատում և սիրում է նրան։ Մեր պարտքն է արդարացնել այդ հաւատը և այդ սպասելիքները (ծափեր)։ Դուման պէտք է հետևի այն բանի կատարման, ինչ խոստանում է կառավարութիւնը։ Մենք,—ասում է հռետորը,—պէտք է աշխատենք միասին նորոգված կառավարութեան հետ, բայց կառավարութիւնը պէտք է բացարձակ ընդառաջ գնայ ռուս հասարակութեան և ռուս ժողովրդին։ Կառավարութիւնը պէտք է լինի համերաշխ, պէտք է մոռանայ միջվարչական տարաձայնութիւնները և պէտք է ուժեղ լինի օրէնքի և կարգի պահպանութեան մէջ, խիստ՝ յանցանքներին հետևելու մէջ, ուժեղ՝ պետական շրջանառութեան միջոցներ ստեղծելու գործում։ Հռետորը համոզված է դէն ձգել վայրկենական կասկածները, ասելով որ նա, ով եղել է զօրաբանակում և ով տեսել է զօրքի ոգին, նա գիտէ, որ այդ զօրքը անյաղթելի է։ Վերջում կոմս Բօբրինսկին ազգայնականների, կենտրոնի և հոկտեմբրիստների յանձնարարութեամբ մտցնում է հետեւեալ բանաձևը. «Խոնարհվելով մեր քաջարի զօրքի և նաւատորմի փառաւոր անօրինակ քաջութիւնների առջև, հաստատելով որ պատերազմի փորձութեանց անցած տարին աւելի է ամրապնդել ողջ կայսրութեան ազգաբնակութեան անսասան և միահամուռ վճռականութիւնը՝ մեր հաւատարիմ դաշնակիցների հետ միասին շարունակել պայքարը մինչև աջող վերջը և հաշտութիւն չը կնքել մինչև վերջնական յաղթանակը. ենթադրելով որ շուտափոյթ յաղթութիւնը կարելի է ձեռք բերել ողջ ազգաբնակութեան ոգևորված մասնակցութեամբ պայքարի նոր միջոցներ ստեղծելով, մոռանալով հին քաղաքական պայքարը, նոյնպէս իշխանութեան բարեացակամ ուշադրութիւնը դէպի Ռուսաստանին բոլոր հաւատարիմ քաղաքացիների, առանց ցեղի, կրօնի և լեզուի խտրութեան, շահերը. հաշւի առնելով որ շուտափոյթ յաղթանակի կարելի է հասնել ողջ երկրի սերտ միութեամբ կառավարութեան հետ, որը օգտվում է երկրի լիակատար վստահութեամբ և անսասան համոզմունք յայտնելով այն բանում, որ մինչև այժմ եղած պակասութիւնները՝ զօրքին մատակարարելու գործի մէջ օրէնսդրական հիմնարկութիւնների և հասարակական լայն ույժերի մասնակցութեամբ անյետաձգելիօրէն վերացված են, իսկ վատնութեան և յանցանքների մէջ բռնված յանցաւորները կը կրեն օրէնքի դաժան պատիժը, անկախ նրանց ծառայական դիրքից, Պետ. Դուման անցնում է իր հերթական գործերին»։

Լվօվ 2-դ մատնանշում է, որ ամենքի առաջ մի նպատակ կայ՝ պաշտպանել հայրենիքը։ Երկարատև պատերազմը մեզ չի սարսափեցնում. անհրաժեշտ է կազմակերպել ողջ երկիրը պայքարելու թշնամու դէմ, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է կառավարական և հասարակական ույժերի միութիւն։ Ողջ երկիրը՝ պէտք է դրվի ռազմական ոտքի վրա։ Թող ուրեմն վստահ լինի մեր քաջարի զօրքը, որ ամեն ինչ կանուի, որպէսզի ապահովվի նրա յաղթութիւնը (ծափեր)։

Սաւիչը ընդգծում է կառավարութեան և հասարակութեան սերտ և համերաշխ գործունէութեան անհրաժեշտութիւնը։

Կարազինը ասում է, որ Ռուսաստանի յաղթութեան գրաւականը նրանումն է, թէ ինչպէս վերակազմված կառավարութիւնը կարող կը լինի միացնել իր շուրջը հասարակական կազմակերպութիւններին։

Գարուսևիչը կարծում է, որ եթէ անցած տարին ծանր էր ամբողջ պետութեան համար, անհամեմատ աւելի ծանր էր նա Լեհաստանի համար։ Բայց ոչ անհամար զոհաբերութիւնները, որ տուեց լեհ ժողովուրդն ընդհանուր գործի համար, ոչ աննկարագրելի աղէտները, ոչ երկրի բովանդակ քայքայումը չը սասանեցին և չեն երեւի լեհ ժողովրդի միահամուռ ցանկութիւնը՝ հասցնել պատերազմը մինչև լեհերի և ամբողջ սլաւոնականութեան վաղեմի թշնամիների կատարեալ պարտութիւնը (ծափահարութիւն)։ Այդ պատճառով լեհերը բուռն կերպով ողջունում են մինիստրների խորհրդի նախագահի և կառավարութեան միւս ներկայացուցիչների վճռական հաւաստիացումները, թէ Ռուսաստանը հաստատապէս կամենում է պատերազմը հասցնել մինչ յաղթական վախճանը։ Այդ յաղթութեան հետ են կապված լեհերի յոյսերը լաւագոյն ապագայի նկատմամբ։ Լեհերը անչափ շնորհակալութիւն են յայտնում այն յայտարարութեան առիթով, որ Կայսրը հրամայել է մինիստրների խորհրդին մշակել առանձին նախագիծ Լեհական թագաւորութեան առանձին կարգաւորման մասին։ Լեհերը խորապէս հաւատում են Ռուսաստանի և դաշնակիցների անհերքելի յաղթութեանը և համոզված են, որ լեհերի ապագան կը հիմնվի լեհ և ռուս ժողովրդի փոխադարձ վստահութեան ու յարգանքի վրա (ընդհանուր ծափահարութիւն, ձայներ՝ «Բրաւօ՛»)։

Եֆրեմովը ասում է, որ առաջադիմականները ողջունում են կառավարութեան վերակազմութիւնը, բայց գտնում են, որ տեղի է ունեցել սոսկ անձանց մասնակի փոփոխութիւն, իսկ սիստեմը մնում է։ Յաղթութիւն պատրաստելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել ներքին խաղաղութիւն, հնարաւորութիւն տալ կազմակերպութիւններին և քաղաքացիներին զարգանալ, և ժողովրդի վստահութիւնը վայելող ուժեղ իշխանութիւն։ Դումայի պարտականութիւնն է պաշտպանել այս ծանր ժամանակ իշխանութեանը իր հեղինակութեամբ և բաժանել նրա հետ միասին պատասխանատուութիւնը, բայց այդ հնարաւոր է միայն այն ժամանակ, երբ կառավարութիւնը բացարձակապէս կը ճանաչէ Դումայի հեղինակութիւնը և կընդունէ, որ ինքը պատասխանատու լինի ժողովրդական ներկայացուցչութեան առաջ։

Միլիւկովը յայտնում է, որ մեր քաջարի զօրքը չէ յաղթված։ Մեր թշնամիները և մեր դաշնակիցները իմացան, թէ ինչպէս անօրինակ են ռուս զինուորի տոկունութիւնը և համբերատարութիւնը (բացագանչութիւններ՝ «Բրաւօ՛», բուռն ծափահարութիւն)։ Մեր նիւթական միջոցները սպառված չեն, մեր դաշնակիցները չեն թուլացել ոչ հոգեպէս, ոչ էլ նիւթապէս (բուռն ծափահարութիւն)։ Մենք վկայեցինք միայն, որ մեր թշնամին գերազանցում է տեխնիկայով։ Այդ վկայութիւնից կարելի է միայն մի եզրակացութիւն անել. հարկաւոր է տասնապատկել մեր տեխնիկական ջանքերը, հարկաւոր է, որպէս զի ամեն մի քաղաքացի ցոյց տայ կռուի մէջ անմիջական եռանդուն մասնակցութիւն (ծափահարութիւն)։ Պատերազմը համաժողովրդական էր ըստ ոգու, նա պէտք է դառնայ համաժողովրդա-

*) Պ. Հ. Գ. Թիֆլիսի բաժանմունքը յայտարարում է, որ այս հեռագիրները ինքը միայն երէկ ստացաւ գործակալութիւնից։

էր, հէնց նա, այդ մարդը, խլում է նրանից երջանկութիւն, ամեն ինչ... Մեռնել. այդ միտքը մեխի պէս ցցվեց նրա ուղեղի մէջ։

Նա արագ վերցրեց գլխարկն ու վերարկուն և դուրս եկաւ տնից։

VI

Արդէն մութն ընկել էր։ Վահանը պատրաստվում էր տնից դուրս գալու, փնտռելու Սուրէնին։

Երբ նա գունատ, ամբողջապէս փոշու մէջ կորած ներս մտաւ։

— Ա՛յ տղայ, ուր ես կորել։ Ես արդէն պատրաստվում էի ոստիկանութեանը իմաց տալու։

Սուրէնը ոչինչ չը պատասխանեց, առանց նոյնիսկ նայելու նրա վրա, մի կողմ նետեց գլխարկն ու վերարկուն, նստեց մահճակալի վրա ու մի ձեռքով յենվելով բարձին՝

— Հը, էլ ինչ է պատահել, քիթդ կախ է.

— Ոչինչ,—կոպիտ կերպով պատասխանեց նա և լռեց։

— Ես և օր. Ժենիան եկանք քո եռեւից։ Մեզ ասացին, որ քեզ տեսել են կամուրջը անցնելիս, և ենթադրեցինք որ գետափով վեր ես գնացել... Բայց չը կայիր։

— Հա՛-հա՛...,—կարճ նեարդային կերպով ծիծաղեց Սուրէնը։

— Ինչու ես ծիծաղում։

— Ոչինչ, երեւի շատ էլ զգօն չէիք, որ չը գտաք...

— Առանձնապէս ոչ, բայց ինչու այդպէս կծու տոնով։

— Ի հարկէ... հա՛-հա՛... Դուք յոգնեցիք ինձ շատ փնտռելուց, նստեցիք գետի ափին, նա քարի վրա, դու ջրի ափին, քարի մօտ, քարեր էր նետում ջուրը... վազվզում էիք, համբուրվում... համբուրվում... Ես ձեզ տեսայ, բոլորը տեսայ։

— Է՛, յետոյ ինչ...

— Ոչինչ։

— Ա՜... ա՜... հասկանում եմ... ուրեմն նա՞ և. դէ շատ չասե՛ս։

— Դու սիրում ես նրան։

— Ո՛վ, ե՞ս... այդ ո՞րտեղից հանեցիր։

— Դու նրան համբուրեցիր։

— Է՛հ, ինչ անենք։ Նա շատ էր չարութիւն անում. ես մի քանի անգամ նրան նախազգուշացրի, բայց նա չը լսեց, ես էլ այդ պատիժը հնարեցի։

— Դա ուղղակի անբարոյականութիւն է. դու համբուրում ես, նա թոյլ է տալիս... Վահան, Վահան, ես խելքս կորցնում եմ... աղաչում եմ՝ ասա, ասա ճշմարիտը, դու սիրում ես նրան։

— Ոչ։

— Իսկ նա՞։

— Ի՞նչ իմ գործն է։ Եթէ ես իմանայի, որ դա նա է, որի համար դու տանջվում ես։ Ես, հաւատա, Սուրէն, կատակ էի անում։ Եթէ այն բոլոր աղջիկներին, որոնց համբուրում ենք, սիրէինք, այն ժամանակ... է՛յ, այդ ուր կը հասնէր։ Հեռագիր ստացայ, վաղը այստեղ կը լինի. պէտք է դիմաւորելու գնալ, վաղվանից՝ այստեղի բոլոր աղջիկները քեզ տամ գլխովդ։ Բայց լաւ աղջիկ է, զովում եմ ճշմարիտ։ Էլ ինչու ես ուշանում, հէնց վաղը բացատրվիր... հօ չես մտածում ամուսնանալ. կարելի է և առաջարկութիւն անել... Բայց նախ ասա, որ սիրում ես... Բայց, լսիր, յիմարութիւն չանես, ինչ ժամանակվայ ամուսնանալ է։

— Դու ինձ ծաղրում ես։

— Հաւատա, ոչ։

— Բայց նա քեզ է սիրում։

— Դու ինչ գիտես։

— Նա քեզ թոյլ տուեց իրան համբուրել։

— Առաջինը՝ նա չէր կարող թոյլ չը տալ, որովհետև ես նրանից ուժեղ եմ։

— Իսկ ինչու նա քեզ չապտակեց։

— Այդ էր պակաս։ Է՛... Խնդրում եմ քեզ, աւելի յիմար մի ձեւացնի... Ինչ յիմարութիւն կը լինէր՝ մի համբոյրի համար մեր լաւ յարաբերութիւնները փչացնել։ Նա այդքան յիմար չէ։

— Ինձ թւում է, որ ես շատ եմ յիմար, բոլորովին, բոլորովին չեմ հասկանում ձեզ։

— Դէ, վերջապէս, վերջապէս հասկացար քո ամենամեծ առաւելութիւնը։ Ի հարկէ յիմար ես։ Դու այս կեանքում չես ապրում, այլ մի ուրիշ, որտեղ մարդիկ բոլորն էլ քեզ պէս յիմարներ են։ Ուրեմն դրա՞ համար էիր ամբողջ օրը կորել... ուղղակի ծիծաղելի ես. երեւի բան էլ չես կերել... Իսկ ես յիմարի պէս նստել էի ու սպասում. դեռ լաւ է՝ քեզ չես սպանել... Գիտե՞ս նա ինչ էր ասում քո մասին։

— Ի՞նչ։

— Որ դու շատ մաքուր և տաղանդաւոր ես թւում նրան. իսկ ես ասացի, որ առ այժմ միմիայն յիմար ես, բայց թէ ինչ կը լինի ապագայում, այդ էլ Աստուծուն է յայտնի... Նա ծիծաղեց և ձեռքի հրպառով մի լաւ հասցրեց մէջքիս... Դէ, ես գնացի ձի գտնելու. վաղը պէտք է դիմաւորել մեր դիցուհուն, թէ չէ, էլ հետը խօսել չի լինի։ Դու կը գա՞ս հետս։

— Ո՛չ։

— Ես գնացի. վաղը ասա, էլ չուշացնես...

Սուրէնը մնաց մենակ։ Ամբողջ օրվայ հոգեկան ծանր տառապանքները մեղմացան Վահանի թեթև խօսակցութեան ազդեցութեան տակ։ Նա սոսկալի ֆիզիկական յոգնածութիւն էր զգում. ամբողջ մարմինը քաշքշվում էր. անմիջապէս հանվեց ու մտաւ անկողին։

Պատուհանը բաց էր, թարմ օդը ներս էր հոսում սենեակ, լուսնի լոյսն ընկել էր ուղղակի Սուրէնի վրա։

Այնպէս հանգիստ ու անդորր էր, որ չէր էլ ուզում շարժվել, որ չը լինի թէ խանգարի այդ քաղցր հանգիստը։ Ուղեղը կարծես թմրել էր ու անընդունակ դարձել մի որևէ բանի վրա մտածելու։ Երկար նա պառկած էր, բայց քնել չէր կարողանում։

Ուղեղը կամաց-կամաց ազատվում էր այդ թմրութիւնից, և նա սկսեց վերապրել ամբողջ օրվայ իր զգացմունքները. բայց շատ աւելի մեղմ կերպով։ Այն համբոյրները, որ նրան քիչ էին մնում ինքնասպանութեան հասցնէին, այլևս այնքան տրագիկ չէին թւում, և նոյնիսկ սկսել էր մեղմացուցիչ հանգամանքներ որոնել. «Ո՞ր աղջկան չեն համբուրում»։ Չէ որ Վահանը կատակ էր արել... Եւ մի՞թէ այդ կատակի համար, իսկապէս, արժէր ապտակել։ Վահանը սիրում է ուրիշին և վաղը գնում է նրան դիմաւորելու... Նա աշխատում էր հաշտվել այն մտքի հետ, որ ինքը լաւ չէ հասկանում կեանքը, որ բոլորն էլ նոյն կերպ են մտածում, ինչպէս Վահանը։

Այդ մտքերը նրան պաշարել էին երկար, մինչև նա կամաց-կամաց թմրեց ու քնեց։

Յիշում էր, որ Վահանը եկաւ, ինչ-որ մի բան ասաց, բայց ժամը քանիսն էր, ինչ ասաց, այդ նա չէր յիշում։

VII

Նա զարթնեց ուրախ տրամադրութեան մէջ. Վահանը արդէն չը կար։ Առաջին անգամն էր, որ Սուրէնը վեր էր կենում աւելի ուշ, քան Վահանը։

Առաջ նա չը հասկացաւ, թէ բանը ինչումն է, բայց իսկոյն յիշեց, որ գնացել է դիմաւորելու, ինչպէս ինքն է ասում, իր դիցուհուն։

Կիսաձայն երգելով նա թէյ էր պատրաստել, և ժամը 10-ից անց էր, երբ նա տնից դուրս եկաւ անտառ գնալու, որտեղ նա յոյս ունէր հանդիպել նրան։

Նա արագ գնում էր մտածելով այն բոլորի մասին, որ պէտք է ասէր նրան. յանկարծ նրա մտքերի ընթացքը փոխվեցին, նա յիշեց երէկվայ տեսարանը։ Տրամադրութիւնն իսկոյն ընկաւ. այն բոլորը, որ նա պատրաստել էր ասելու, այնքան ծիծաղելի թւացին նրան, որ ինքը ամաչեց իր մտքերից։

Նախ մէկ մտածեց ետ դառնալ, չը հանդիպել նրան, բայց իսկոյն էլի փոխեց վճիռը և շարունակեց գնալ։

Արդեօք ինչ դիրք բռնել. ցոյց տա՞լ, որ գիտէ, որ տեսել է բոլորը... արդեօք բոլորի ներկայութեամբ չասե՞լ, չը ծիծաղել նրա ամօթխածութեան վրա... Ոչ, աւելի լաւ է ոչինչ չասել, լուռ հասկացնել, որ գիտէ, ետ դառնալ, որ չը տեսնի նրան, որը այնպիսի նուրբ ժպիտով մեկնի ձեռքը և հարցնի՝ «բարի լոյս. իսկ ուր է պ. Վահանը»։ Նա մի անգամից որոշեց չը գնալ և արագ քայլերով տուն վերադարձաւ։ Նա պահանջ զգաց մենակ մնալու, հեռու այդ ուրախ շրջանից, որտեղ նրան ոչ ոք չէր հասկանում և ինքն էլ ոչ ոքի չի հասկանում։ Թէև իր համար էլ պարզ չէր, թէ ինչ չեն հասկանում, կամ ինչ պիտի լինի, որ ինքը գոհ լինի։ Եկաւ այն եզրակացութեան, որ ոչ ոք մեղաւոր չէ, ինքն է գռեհիկ, կոպիտ... Նա տեսնում էր, թէ ինչ ուրախ, քաղաքավարի էին միւս բոլոր երիտասարդները։ Մենակ ինքն է խոզի նման, քիթը կախ, ամեն բանից դժգոհ, ոչ խօսում է, ոչ ծիծաղում, կարծես բոլորից էլ խռով լինի։

«Եթէ գիտես բնաւորութիւնդ, նստիր տանը և մարդամէջ դուրս մի գայ»։

Վճռեց նա և քայլերը աւելի արագացրեց։ Նա որոշեց ամբողջապէս նուիրվել իր աշխատանքին և գլխից հանել այդ տխմար զգացմունքը, որ բուն է դրել նրա մէջ։

«Ինչո՞ւ պէտք է ինձ սիրեն, երկու խօսք չեմ կարողանում ասել, դեռատի աղջկայ պէս կարմրում եմ»։

Նա հասաւ տուն, բայց չը բարձրացաւ վերև. մտաւ բաղը. խնձորենու ստուերի տակ ննջում էր գամփռը, որը նրան տեսնելով՝ բարձրացրեց գլուխը, լայն բացած բերանով յօրանջեց և մի ձայն հանեց, որը երևի ուրախութիւն էր արտայայտում, ուզեց վեր կենալ, բայց ծուլացաւ ու մնաց պառկած։

Սուրէնը առանց ուշադրութիւն դարձնելու շան վրա՝ իջաւ գետափ, նստեց մի քարի վրա, վերցրեց գլխարկը, խառնեց ձեռքով երկայն նուրբ մազերը, մի խորը շունչ քաշեց և սկսեց ունկնդիր լինել անտառի ձայնին, որ խառնվելով գետի հոսանքի հետ, շատ նուրբ ներդաշնակութեամբ, կարծես օրօր էին ասում և մոռացնում այն բոլորը, ինչ երկրային է... Ջուրը հոսում էր, և հոսանքի հետ, տարվում էին նրա մտքերը, որոնք քանի գնում՝ աւելի ու աւելի անորոշ ու երազային էին դառնում։

Միք. Մանուէլեան

կան՝ գործով։ Կազմակերպել երկիրը գիտակից հասարակական կեանքի համար այդ բոլոր Դումաների առաջին և գլխաւոր խընդիրն էր, և Դումայի յանցանքը չէ, եթէ ռուս հասարակութեան կազմակերպութիւնը հանդիպեց յամառ դիմադրութեան։ Մօտիկ անցեալի սխալների ներկայ ազբիւրը ինքնին անհօրմալ յարաբերութիւն հասարակական ույժերի և իշխանութեան միջև։

Միլիւկովը աւարտում է իր ճառը, յարակցելով՝ որ նրա ցուցմունքները զինուորական մինիստրութեան վերաբերութեամբ վերաբերում են նախկին կարգերին։ Միլիւկովը աւելացնում է, որ զինուորական մինիստրի հասարակ հեռանալը չէ բաւարարում ոչ զօրքին, ոչ երկրին։ Միմիայն դատական քննութիւնը կարող է վերջ դնել խօսակցութիւններին և զատել յանցաւորներին անմեղներից (ծափահարութիւն)։

Ընդգծելով երկրի կազմակերպութեան համար անհրաժեշտ աշխատանքների ծրագիրը և ընդ սմին առանձին ուշադրութիւն դարձնելով գիւղացիութեանը և զէմստվային ինքնավարութեանը, կօօպերատիվի զարգացմանը և բանւորների ու առնտրական ծառայողների վիճակին, Միլիւկովը գըտնում է, որ Դուման պէտք է շարունակէ իր նստաշրջանը, որքան որ շարունակվում են ներկայ դժուարին հանգամանքները։ Հակառակ թշնամու չարախինդ յոյսերի, երկիրը իր հիմնական զգացմունքի մէջ միևնոյնն է, ինչպէս էր կէս տարի առաջ։ Նա հաստատ յիշում է այն մեծ խնդիրը, որպիսին դրել էին նրա առաջ անցած դէպքերը. մի կողմից պատուաւոր հաշտութիւն և կայուն խաղաղութիւն Եւրոպայում, միւս կողմից՝ անտոնական խաղաղութիւն, հիմնած ընտրեալ ազգի և նրա ազգային կուլտուրայի տանահարման, անրապետութեան և տիեզերական գերիշխանութեան վրա. մի կողմից Եւրոպայի վերակազմութիւնը ազգութիւնների բնական սահմաններում, նրանցից իւրաքանչիւրի իրաւունքի ու ազատութեան ապահովութեամբ, միւս կողմից՝ ցամաքային զրաւումների ու գաղութային նուաճումների ախորժակներ, որոնք սպառնում են մի շարք միջադէպեր ապագայ ում, մի կողմից՝ մեր դարաւոր ազգային խնդրի՝ ազատ ծով ենելու (ծափահարութիւն) վերջնական լուծումը, սկսած Դունայից մինչև Պարսից ծոցը, միւս կողմից փակել վերջնականապէս մեզ կախարդված ցամաքային շրջանում։ Միլիւկովը իր ճառն աւարտում է երկարատև ծափահարութիւնների մէջ։

Չխէիձէն մատնանշում է, որ ներկայ ծանր դրութեան մէջ մեղաւոր է կառավարութիւնը, նաև Դումայի մեծամասնութիւնը։ Հռետորը մանրամասն կանգ է առնում կառավարութեան ցոյց տուած վերաբերմունքի վրա դէպի բանւորները և յիշեցնում է հրէաների դէմ ուղղված մասսայական մեղադրանքները, բերում է մի շարք փաստեր, վերաբերեալ Կովկասին, և այն եզրակացութեանն է յանգում, թէ այդ տեսակ գործողութիւնները բնաւ չեն կարող միութիւն առաջ բերել։ Ստեղծված կացութիւնից կարելի է ենել՝ երկիրը դեմօկրատացնելով։ Շօշափելով վերջին ժամանակ գերմանական սօցիալ-դեմօկրատիայի շարքերում նկատվող հոսանքները, հռետորն այն համոզմունքն է արտայայտում, թէ միջազգային պրօլետարիատը շուտով իր ձեռքը կառնէ ժողովուրդների միջև ծագող միջադէպերի հարցի լուծումը։ Վերջում Չխէիձէն սօցիալ-դեմօկրատների անունից կարդում է մի յայտարարութիւն, որ գնահատում է ներկայ դէպքերը, ցոյց է տալիս սօցիալ-դեմօկրատների վերաբերմունքը դէպի խաղաղութեան հարցը և սօցիալ-դեմօկրատների հայեացքները, թէ անհրաժեշտ է փոխել Ռուսաստանի պետական կեանքի հասարակական և քաղաքական պայմանները, որոնց գոյութեամբ կը ստեղծվի նոր ազատ Ռուսաստան։

Կերէնսկին մատնանշում է, որ կառավարութիւնը կարող չեղաւ պահել ժողովրդական խանդավառութիւնը, շատ թոյլ տուեց այնպիսի բաներ, որ ընդունակ են քայքայել հասարակական միութիւնը, չը պատրաստեց նոյնիսկ զինուորական պատշաճ կազմակերպութիւն։ Երկիրը պէտք է գիտենայ, թէ մեր դրութիւնը ներկայ բոպէին չափազանց ծանր է։ Դրանից կարելի է ենել միայն այն ժամանակ, եթէ ամբողջ ազգը կոչվի ընդհանուր աշխատանքի։ Դրա համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է լիովին վերակազմել կառավարութիւնը, հարկաւոր է տալ ամնիստիա, հարկաւոր է ընդունել նախկին սխալները, հարկաւոր է ստեղծել նոր պայմաններ ներքին կեանքի համար։

Նիստը փակվում է երեկ. ժ. 9 ու 22 ր.։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԹԻՖԼԻՍ

◆ Կովկասի զինուորական շրջանի գըլխաւոր պետ գեն.-լէյտ. Ս. Վ. Վոլսկի յուլիսի 22-ին անակնկալ կերպով դիտեց № 8 լազարէթը, որը գտնվում է նոր բանտի շէնքում։ Զօրեգշաբթի, յուլիսի 22-ին, երեկ. ժամը 6-ին, սանիտարա-բժշկական վերատեսուչ բժ. Գոպաձէ, պրօֆ. Իւրեվիչ, բժ. Լեբեդև և քաղաքների միութեան նախազահ իշխ. Ա. Արղութեան-Երկայնաբազուկ դիտեցին Նաւթլուղի դասաւորող հիւանդանոցը, հէնց տեղում միջոցներ մշակելու, որ հիւանդների մէջ խոլերա չը մտնի և տարածվի։

◆ Երէկ քաղաքների միութեան կովկասեան ճիւղի լիազօր Ալ. Խատիսեան վերադարձաւ Սարըղամըշի ուղևորութեամբ կատարած իր ճանապարհորդութիւնից։

◆ Զինուորա-արդիւնաբերական կենտրօնական կօմիտէտը յայտնել է Թիֆլիսի կօմիտէին, որ մօտ ապագայում զուցէ փակվի ընդհանուր տրանզիտը Շվէդիայի վրայով բոլոր կարևոր ապրանքների համար մի քանիսի բացառութեամբ, և այդ պատճառով առաջուց պէտք է պատուէրները արտասահման ուղարկել Արխանգելսկի և Վլադիվօստոկի վրայով։ Իսկ ինչ վերաբերում է ներկայումս Շվէդիայում բռնըված ապրանքներին, դրանց համար կօմիտէտն արդէն ցուցմունքներ է տուել շտապով արտահանելու։

◆ Քաղաքում խոլերա երևալու պատճառով, Աւճալայում, ուր սկիզբն է առնում քաղաքային ջրանցքը, հիմնվում է ամբուլատօրիական կէտ։ Այնտեղ նշանակված է նաև մի ֆէլդշէր։ Ամեն օր Աւճալա պէտք է գնայ մի բժիշկ։

◆ Քաղաքների միութեան հաշւով աւելացվում են խոլերայի դէմ կռւելու միջոցները և ընդարձակվում է տնտեսական սենեակը։

◆ Երգիչ Արշակ Կօստանեանը, որ վերջին չորս տարիներս շատ մեծ աջողութեամբ Սիբիրում, Տօմսկում, Իրկուտսկում, Տաշկէնդում օպերային խմբերի ղեկավար է, օրերս ժամանեց Թիֆլիս և երէկ մեկնեց Կիսլովօդսկ։ Ա. Կօստանեանին, բացի հմուտ և փորձված անտրպրենեօրի, ինչպէս լսում ենք, առաջիկայ ձմեռային սեզոնի համար առաջարկ է եղել ստանձնել Կիևի օպերային թատրօնի ղեկը։ Ցաւում ենք, որ մեր պատրաստի լաւ ույժերը ցրվում են պանդխտութեան մէջ և այնտեղ են վատնում դափնիները։

◆ Մեզ հաղորդում են, որ գեներալ Ա. Շահխաթունին, որ գեներալ Օ.-ի թիկնապահն էր, գլխին հասած վիրաւորւածքից կաթուած է ստացել։ Հիւանդը շուտով կը բերվի Թիֆլիս։

—

ԿՈՎԿԱՍ

◆ Պետրօգրադից հեռագրում են յուլիսի 23-ից, թէ երէկ կայացաւ Պետ. Դումայի կովկասեան պատգամաւորների երկարատև խորհրդակցութիւնը Կովկասում զեմստվօ մտցնելու մասին։ Մօտ օրերս Դումա կը մտցվի մի մշակված, համառօտ առաջարկութիւն յատուկ յանձնաժողովի յանձնելու համար։ Առաջադրութիւնը շուտափոյթ քննելու և օրէնսդրական պալատներով անց կացնելու համար, անհրաժեշտ է դատվում, որ Կովկասի փոխարքան ներկայացնի պատրաստի օրինագիծ 1890 թ. հիմունքներով՝ լրացումներով և փոփոխութիւններով տեղական պայմանների համաձայն։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

◆ Եկամտային հարկի գործադրութեամբ կը ստացվի 150 միլիօն ռուբլի։

◆ Լուրերի համաձայն, Ալ. Գուչկովը նշանակվելու է զօրքի պէտքերը մատակարարող մինիստր։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՐԱՑ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

◆ Վրաց Բարեգործ. Ընկ. խորհուրդը որոշել է գումարել ընդհանուր ժողով և պարզել ու միջոցներ ձեռք առնել այն աւերածութիւնների դէմ, որ պատճառեցին վերջին հեղեղները Վրաստանի զանազան մասերում։ Բացի այդ՝ որոշվել է Բաթումում բանալ Ընկերութեան ճիւղ և խնդրել պրօֆ. Ն. Մառրին, որպէս զի նա վրացի մանկավարժների մասին անէ մի դասախօսութիւն ռուս լեզուով՝ Ընկ. դրամական միջոցները զօրեղացնելու նպատակով։

◆ Նոյն Ընկ. պատերազմից վիրաւոր աջարցիների օգտին ուղարկել է Բաթում 5 վագօն եգիպտացորեն։ 1000 ռուբլի էլ նոյն աջարացիների օգտին ստացել է Գանձակի մուսուլմանների կօմիտէտից։

◆ Թիֆլիսի մօտակայքում գտնվող մօտ 80 ծուխ ունեցող Փոքր Լիլօ գիւղի բնակիչները, ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ գիւղը ճահճոտ է և իր դիրքով շարունակ ենթակայ ամենափոքր հեղեղներին անգամ, և զանազան հիւանդութիւններ, դիմել է կառավարութեանը և խնդրել նրա աջակցութիւնը՝ գիւղը փոխադրելու իր տեղից մօտակայ հարթադաշտը, որ ունի առողջ կլիմա և յարմարաւոր հողամաս գիւղատնտեսութեան համար։

◆ Ցխինվալի մի խումբ այգեգործներ միջնորդութիւն են յարուցել ռուսական մրգաբուծական ընկ. առաջ, որպէսզի նա Ցխինվալում հիմնէ իր բաժանմունքը։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ՄԻ ՀԱՅ ԲԺՇԿԻ ԳիՒՏԸ

—

Բժ. Ալ. Աթաբէկեանը հնարել է մի գործիք, որի մասին բժշկական մասի կառավարիչ՝ Նիկօլայեվեան համալսարանի պատալօգիայի վիրաբուժութեան պրօֆ. Ս. Միրօտվորցեվը հետևեալ կարծիքն է յայտնել.

«Բժ. Աթաբէկեանի աղային հեղուկ լցնելու համար գործիքը իրանից ներկայացնում է մի գեղեցիկ հասարակ հեշտ փոխադրելի գործիք և, իմ կողմից փորձի ենթարկված լինելով, երևաց միանգամայն համապատասխանող այն նպատակին, որի համար նշանակված է։ Բժ. Աթաբէկեանի գործիքով կարելի է անել ինչպէս կաշու տակի սրսկում, նոյնպէս և ներքին։ Ողջունելով բժ. Աթաբէկեանի հնարած գործիքը՝ ես հաւատացած եմ, որ այդ գործիքը կը գտնի գործադրութիւն ինչպէս վիրաւորներին ըսպառնացող արիւնակասութեան կռւում, անգամ պատերազմի դաշտում, այնպէս և այնպիսի հիւանդութիւնների բժշկութեան գործում, ինչպէս է խոլերան, ուր, երբեմն իր ժամանակին աղային հեղուկի սրսկումով կարելի է կեանքի բերել արդէն մեռնող հիւանդին։ Շինուածքի հասարակ լինելը, հնարաւորութիւնը առաջուց աղային լուծուածքով մաքրված մեծ քանակութեամբ շշերի պաշար ունենալը, էժանութիւնը և հեշտ փոխադրելի լինելը՝ այս գործիքին կօգնեն պատուաւոր տեղ բռնել ինչպէս դաշտային դեղագործի դեղատանը, այնպէս և վիրաբոյժի վիրակապային սենեակում»։

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

—

Շուշի, 13 յուլիսի

Մի խումբ դերասաններ՝ ղեկավարութեամբ դերասան Փափազեանի՝ յունիսի սկիզբներից շաբաթը երկու ներկայացում են տալիս տեղիս ակմբանոցի ամառային շէնքի դահլիճում։

Երէկ ներկայացրին Մօլիէրի յայտնի «Դոն-Ժուանը»։

Մօլիէրի պիէսներին ծանօթ ընթերցողը գիտէ, թէ որքան ուշադիր վերաբերմունք պիտի ցոյց տայ դերասանը դէպի միշտ թարմ Մօլիէրեան տիպերը, որոնք կեանքում տակաւին շարունակում են ապրել։

Փափազեանը իր մտածված խաղով լաւ Դոն-Ժուան էր. Թաշճեանի Սկանարէլը, տ. Արուս-Ոսկանեանի Շարլօտը՝ գեղջկուհու պարզ դերում, Օվի-Ահարոնեանի Պիէրօն՝ գեղջուկի դերում սահուն էին։ Մնացած դերակատարներն ևս բարեխղճօրէն կատարեցին իրանց դերերը։

Թող ներվի մի երկու խօսք ասելու թատրօն յաճախող հասարակութեանը (խօսքս բացառութիւնների մասին չէ). նախ որ դահլիճը փոքր է, հասարակութիւնը չը գիտէ իրան պահել. ամէակալի վրայ, գործողութեան սկզբից մինչև վերջ դուրս ու ներս անել, փողէում շրջողների աղմուկը չեն թոյլ տալիս՝ նոյնիսկ առաջին կարգերում դերասանի խօսքերը լսել, որի պատճառով պ. Փափազեանը իրաւացի կերպով խաղը ընդհատեց, իր դայրոյթը արտայայտելով խանգարողներին։

Մի այլ տգեղ երևոյթ, որ ոչ մի տեղ չէ նկատված, հետևեալն է. գիցուք յայտարարված է ներկայացման սկիզբը ժամը 8—$8^{1}/_{2}$-ին, հասարակութիւնը գալիս է 9-ից ուշ։ Պէտք է յարգել ժամանակը։

Սաթ. Զաքարեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 17 յուլիսի

«Մշակի» № 147-ում կարդացինք տեղիս ժողովրդապետ հայր Մ. վ. Աբգարեանի բացատրութիւնը ի պատասխան նոյն «Մշակի» № 142-ում «Հայ-կաթոլիկ» ստորագրութեամբ յօդուածի, որտեղ ի միջի այլոց յօդուածագիրը զարմանք էր յայտնել, որ մեր հոգևոր հայրերը Արզրումի, Արդանուշի գաղթականների համար նուիրաբերված գումարների մասին մինչև օրս հաշիւ չեն ներկայացնում հասարակութեան, և թէ ումից որքան է ստացված և ուր ծախսված՝ անյայտութեան շղարշով են վարագուրված...

Անցնենք փաստերին և տեսնենք, թէ որքան տրամաբանօրէն է դատում հայր Աբգարեանը և որքան գոհացում կարող է տալ իր այդ բացատրութեամբ։

ա) Այն հարցին, թէ փախստականներին օգնող և նուէրներ ընդունող մասնաժողովից բացի ինչպէս է, որ առաջելական կառավարիչն իր անունով է փող ստանում այլ և այլ տեղերից, ահա թէ ինչ է պատասխանում. «Որովհետև հեռու վայրերում ապրողները չէին գիտեր թէ կազմված է մասնաւոր յանձնաժողով, որի անունով էլ կարողանային նուէրները ուղարկել»։ Մի բոպէ ենթադրենք, որ նրանք չը գիտէին, սակայն ինքը՝ առաքելական կառավարիչն էլ չէր իմանում, որ ժողովրդից ընտրված մի օրինաւոր մարմին գոյութիւն ունի Թիֆլիսում, հէնց իր կողքին։ Երբ ժողովականները առաջարկեցին հայր Սարգսին դրամական օգնութեան հրաւէր կարդալ Ռուսաստանում ապրող հայ-կաթօլիկներին, որովհետև բազմաթիւ փախստականների ծով կարիքը Թիֆլիսի ծխականների նուէրներով անհնար էր հոգալ, կարծում ենք դժուար չէր և մասնաժողովի հասցէն յայտնել, նրանց, որ մէկ էլ անհանգիստ չանէին իրան, այլ իրանց նուէրներն ուղղակի յղէին մասնաժողովի անունով։

բ) «Հայ-կաթօլիկը» զարմացմամբ հարցնում է. «Միթէ ժողովուրդն իր տուածների հաշիւը չը պիտի իմանայ»։ Աբգարեան առարկում է. «Բայց դուք ձեր հնացած սուրին կը դիմէք»։ Ուզում է ասել՝ ժողովուրդը հնացած սուր է. նա ծով է, որ նրա անունից էք խօսում... Տեղն ժողովուրդ։ Չէ՞ որ դուք էլ, արժանապ. հայր, ժողովրդի ծնունդ էք. նրան էք պարտական ձեր գոյութեամբ. հետևաբար ձեր բոլոր աշխատանքը նրա համար պէտք է լինի։

գ) «Բայց դուք, պ. հայ-կաթօլիկ, որու անուամբ կը պահանջէք հաշիւ, ծը քաղաքի համայնքը լիազօրած է ձեզ վերաքննիչ հոգևոր բարձր իշխանութեան վրայ»։ Նման տօ՜ը, ոլիմպիական բարձրութիւնից ուղղված հեգնանքն ու խրոխտանքը դէպի մի հասարակ մահկանացու, դէպի «հնացած սուր» շահերը պաշտպանող մի յօդուածագիր՝ խիկարէս ցաւալի է. այս երևոյթը ցոյց է տալիս հայր Աբգարեանների միամտութիւնը։ Միթէ հասարակական երևոյթների մասին իր կարծիքն յայտնելու իրաւունք չունի՝ անհատը։ Սա հօ կատարեալ բռնութիւն կը լինէր։ Չէ՞ որ անցել են այն ժամանակները, երբ արևի պէս պարզ մի ճշմարտութեան մասին խօսել համարձակողն խիկոյն հերետիկոս կը հրատարակվէր։

դ) «Հաշիւ պահանջողները 10 անձինք են, այն ինչ Թիֆլիսի մեր համայնքը 1700-ի կը հասնի»,—ասում է հ. Աբգարեանը։ Սակայն մեզ զարմանք է պատճառում, երբ 10-ի դէմ 1700 թիւն է բերվում, առանց պարզաբանելու, որ այս վերջինում անչափահաս և ծծկեր երեխաներ էլի կան։ Երևի հ. Աբգարեանը սրանով ուզում է հաշիւ պահանջողների և իրանցից գոհ լինողների թւական մեծ տարբերութիւնը ցոյց տալ ընթերցողներին։ Սակայն մենք թոյլ ենք տալիս մեզ նկատել, որ այդ լաւ միջոց չէ։ Աւելի նպատակայարմար կը լինէր, եթէ փոխանակ կողմնակի բաների մասին ճառելու՝ յանձնաժողովից գործունէութեան համառօտ նկարագիրն անէիք։

ե) Սակայն մի բան մեզ աւելի շատ է զարմանք պատճառում, որի մասին հ. Աբգարեանը լռութիւն է պահպանում։ Պատերազմի առաջին շրջանից սկսած ամեն օր թերթերում տպագրվում են յօդուտ փախստականների, կամաւորների և այլն ըստացված գումարները յակնէ անուամբ, սակայն առաք. կառավարչի անունով ստացված դրամների քանակի և տեղի մասին և ոչ մի բառ։ Ինչն աւելի մեծ և պատկառելի հիմնարկութիւններ յայտնի են կացուցանում հասարակութեանը դրամական օժանդակութիւնների ամենափոքր քանակն անգամ, իսկ հայ-կաթօլիկների հոգևոր պետը չի կամենում իր հասարակութեան առաջ պարզել ստացված նուէրների քանակն և ումից լինելը։

զ) Առանց պարզվելու մնաց նոյնպէս և հետևեալը։ Ո՞րն էր պատճառը, որ յանձնաժողովի անդամ Երեմ Խանդանեանը երբ ձեր նիստերից մէկում հարց բարձրացրեց, որ առաքելական կառավարիչն իր անունով ստացած նուէրներն իր մօտ չը պահէ, այլ յանձնէ յանձնաժողովի գանձապահին, դուք այդ օրից դադարեցիք հրաւիրել նրան ժողովի, և նրա այդ մասին արած գրաւոր դիմումը անցեալ ապրիլի 15-ին անպատասխան թողիք, և մինչև օրս էլ առանց այդ ժողովրդից ընտրված և նրա վստահութիւնը վայելող անդամին շարունակում էք ձեր գործունէութիւնը։ Ցաւում եմք այս մասին մնացած կէտերը կը պարզէ հ. Աբգարեանը։

Մի բան սակայն մեզ ուրախութիւն է պատճառում։ Երբ անցեալներում հայ-կաթօլիկաց ծխական ժողովում նախագահ հ. Աբգարեանը հայ-լուսաւորչական Շահան-Սիմօնին խիկոյն այլազգի անուանելով նրան առաջարկեց հեռանալ ժողովից, այսօր նոյն Աբգարեան վարդապետը սրտացաւ հայ է յայտարարում իրան՝ մեր հայերիս, մեր հայ ազգի բառերը կարդացինք նրա պատասխան յօդուածում։ Այս մէկը, գոնէ, մխիթարական է։

1) Ե. Ս. Խանդանեան, 2) Յ. Քոսեան, 3) Լ. Օհանեան, 4) Ա. Եղիկեան, 5) Ռ. Օհանեան, 6) Պ. Կարապետեան, 7) Գարեգին Եղիկեան, 8) Պ. Բոյաջեան, 9) Մաղմանեան Մկրտիչ, 10) Անտօնեան Մկրտիչ, 11) Մ. Ալէքսանեան, 12) Մ. Կիրակոսեան

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ՆՈՐԵՐ

—

Րաշտ, 10 յուլիսի

Երկամսեայ մինիստրական ճգնաժամից յետոյ, Էյն-ուդ-Դովլէն նորից հաստատվեց պրեմիէրի պաշտօնում։ Դէմօկրատների ինտրիգները, միացած գերմանական խարդաւանքների հետ, ոչ մի միջոցի առաջ կանգ չէին առնում, հեռացնելու Էյն-ուդ-Դովլէի պէս մի խոհեմ անձնաւորութեան ասպարէզից և նրա տեղը բազմեցնելու մի ուրիշին, որը կոյր գործիք կարող էր դառնալ գերմանական ներշնչումներով օգնելով պարսիկ ապիկար երիտասարդութեան և թշուառ երկիրը տանել դէպի խոպան քայքայում։ Անգլիական և ռուսական Թէհրանի դեսպանութիւնները զէթ այս անգամ գործունէութեան մեծ եռանդ ցոյց տուին, որ կարողացան Էյն-ուդ-Դովլէին նորից վերադարձնել իր աթոռը. ամենքն էլ հաւատացած էին, որ նրա՝ անկումը վերջնական է և թէ՝ խռովարար տարրերին շուտով կաջողվի Պարսկաստանն ևս արևան թատերաբեմ դարձնել։ Մարդ միանգամայն ապշած է մնում, թէ պարսիկ ազգայնականները ինչ հիմնական սկզբունքներով են ղեկավարվում, որ իրանց թշուառ ժողովրդին և սիրուն հայրենիքը կամենում են գլորել խորտակման անդունդը։ Միթէ Ֆիրդուսիների հայրենիքը, Սադիների և Խայամների ազգեցութեան տակ մնացած սերունդը կարող է չլանալ գերմանական ոսկիներով։ Չէ՞ որ՝ քաղաքի մի դռնից ներս էին մտնում Ֆիրդուսիին բերվող ընծաները—ոսկի և արծաթ, լալ ու փիրուզա—իսկ միւս դռնից դուրս էին տանում բանաստեղծի քաղցից ծիւրված դիակը։ Ոսկին ու ադամանդները միթէ կարող էին դիակին շունչ-հոգի տալ։ Այո, գերմանական ոսկին գործում է, բայց միթէ բազմափորձ Իրանի ժողովուրդն աւելի անխոհեմ է, քան կիսավայրենի Աւղանիստանի Թափառաշրջիկները, որոնք սկզբնական շրջանում թէև գայթակղվեցին, բայց անգլիական բազմահարուած թնդանօթների սարսափը խիկոյն սթափեցրեց նրանց...

Պարսիկ չարքաշ և տօկուն ժողովրդին այսօր միմիայն խաղաղ կեանք է պէտք, որ նա կարողանայ իր ֆիզիքական, բարոյական և տնտեսական ույժերն ամփոփել. նա կարող և ընդունակ է վերածնվելու։ Ռուսական բարի դրացիական յարաբերութիւնները ոչ միայն վտանգ չեն սպառնում հինաւուրց Իրանի աչքաբաց զաւակներին, այլ ապագայի քաղցր յոյսեր են տալիս։ Ի՞նչ էր Կովկասի մահմեդականութիւնը մի տասն տարի առաջ և ի՞նչ է ներկայացնում այժմ—մամուլ, գրականութիւն, բարեգործական հիմնարկութիւններ, թատրօն, ուսանողութիւն, այս բոլորը վերածնութեան սիմպտօմներ չե՞ն, նամանաւանդ որ ինքը՝ Մեծ Ռուսաստանը այսօր կանգնած է մեծ վերածնութեան առաջ...

Պարսիկ առկաւաթիւ գործիչներն զգում և գիտակցում են այդ ու ձեռք - ձեռքի տուած հայ գործիչների հետ՝ աշխատում են փրկել միամիտ ժողովրդին թիւրքական և գերմանական խարդաւանքներից։ Մեծ պատերազմից յետոյ, երբ տեւտոնեան հեգէմօնիան կը ստանայ իր արժանաւոր պատիժը, երբ լայնածաւալ Ռուսաստանը ազատագրական կարգերով և օրէնքներով կը վարձատրի իր բազմացեղ և բազմալեզու բաղկացուցիչ ազգութիւններին, այն ժամանակ միայն ամենքը կը համոզվեն, որ Մերձաւոր Արևելքի բոլոր ազգութիւնները իրանց ազատութիւնն ու բարգաւաճումը կարող են գտնել Մեծ Ռուսաստանի աջակցութեամբ միայն։ Թող իթթիհադականներն ու դեմօկրատները գիտակցեն այդ և խուսափեն թիւրքական անմիտ աւանտիւրիզմից...

Մար.

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Печатать дозволено военной цензурой.

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ
(Թիֆլիսի ժամերով)

—

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է՝

№ 3	դէպի Բաթում	1 ժ. 45 ր.	ցերեկ.
№ 4	» Բագու	7 ժ. 3 ր.	երեկ.
№ 6	(արագ) »	12 ժ. 8 ր.	ցերեկ.
№ 9	» Բաթում	8 ժ. 53 ր.	երեկ.
	» Ջուլֆա	8 ժ. 5 ր.	երեկ.
	» Բորժոմ	3 ժ. 20 ր.	ցերեկ.

ԺԱՄԱՆՈՒՄ Է ԹԻՖԼԻՍ՝

№ 3	Բագուից —	12 ժ. 54 ր.	ցերեկ.
№ 4	Բաթումից —	5 ժ. 55 ր.	երեկ.
№ 5	Բագուից (արագ)	7 ժ. 41 ր.	երեկ.
№ 10	Բաթումից —	9 ժ. 51 ր.	առաւ.
	Ջուլֆայից —	8 ժ. 11 ր.	առաւ.
	Բորժոմից —	7 ժ. 25 ր.	առաւ.

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բժշկ. Բ. Նաւասարդեանի

Հիմնված 1880 թ.

(Գուկիա, Վօրօնցովի արձանի հանդէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից

«606»-ի և «914»-ի ներարկում բժշկական խորհրդակցութեամբ՝ առ. 11—12 ժ.

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան վեներական (սիֆիլիս) հիւանդութիւն։

Բ. Գ. ԱՂԱՍԱՐԵԱՆ—$9^{1}/_{2}$—2 ժ. ներքին, ջղային և երեխայոց հիւանդութ. և ծախկահատ.։

Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—11—12 ժ. ակնջի, կոկորդի քթի հիւանդութ.։

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. երեխ. հիւանդ. և շոյաթ. երեխայոց ներքին և հիւ. և ծաղկահատ.։

ԿԻՆ-Բ.ԺԻՇԿ ՏԷՐ-ԴԱՒԹԵԱՆ—12—1 ժ. մանկաբարձութիւն և կանանց հիւ.։

ԻՐԻԿՈՒՆԵՐԸ

Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—6—7 ժ.

Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

1. 0—126

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆՈՒԽՈՒ հայոց դպրոցին պէտք եղած

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ՎԱՐՁՎԱԾ ԵՆ ԱՐԴԷՆ

յատուկ հրաւէր չը ստացողները ազատ են։ Խնդրվում է այլ ևս դիմումներ չանել։

468. 4—4

„ՄՇԱԿԻ“ ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ

Սակաւաթիւ օրինակներ հետևեալ հրատարակութիւններից

1) ԹԻՒՐՔԱՑ ՀԱՅԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ, Գր. Արծրունու, գ. 20 կ.

2) ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНІЕ ТУРЕЦКИХЪ АРМЯНЪ, др. Гр. Арцруни, переводъ А. Аракелянца. . . . գ. 25 կ.

5) ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОСЪ, др. Гр. Арцруни . . . գ. 05 կ.

6) ЭКОНОМИЧЕСКІЯ ПЕРСПЕКТИВЫ ВОСТОЧНОЙ АНАТОЛІЙ, Ал. Калантаръ . . գ. 25 կ.

7) ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ, Գ. Տէր-Ռուբինեանի, . . . գ. 20 կ.

8) ՀԱՅԿ. ԽՆԴԻՐՆ ԵՒ ԱԶԳ. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐ. ՀԱՅՈՑ, Աւ. Սարուխանի . . . գ. 2 ր. 50 կ.

9) ՀԱՅՔ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ 20-Դ ԴԱՐՈՒ ՍԿԻԶԲԸ, Արծրունու, . գ. 25 կ.

Վերոյիշեալ գրքերից մի-մի օրինակ պահանջողները ճանապարհածախս չեն վճարում։

(7) 0—2

Типографія Канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный.